

Pojetí duchů v peruánském šamanismu

Jana Kavalírová

Bakalářská práce

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

Praha 2006

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Marek Hlabich

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 23.6.2006

Jana Kavalírová

Ráda bych vyjádřila poděkování **Marku Halbichovi** za jeho podnět k odhodlání uskutečnit terénní výzkum a za jeho vřelou podporu a pomoc při všech etapách mé práce.

Lily Císařovské,
za to, že mne provázela na cestách hledání mé vlastní inspirace.

Janu Sokolovi,
za to, že mne naučil básnické plnosti studia lidského života.

Oba dva mně ukázali, že je nutné dívat se do všech stran a umět sloučit, co z nich do mne vplyne. Oba dva mě přímo či nepřímo usměřňovali v mých fantaziích, a přeci podněcovali k odhodlání činit další kroky v objevování a nebát se jazyka.

Děkuji...

Obsah

ÚVOD

O tom, co je či může být duchem, duchovním světem a kdo duchovní osobou	1
I. O důvodu a směru bádání, metodě a pojmech	4
1. O rozumu a křesťanství v evropské civilizaci. O jejich střetech a setkáních s ostatním světem.	4
2. Metoda práce a pozadí vlastního terénního výzkumu	5
3. Problém se slovy a užívané pojmy	7
II. DUCHOVNÍ SVĚT ŠAMANŮ PERUÁNSKÉ AMAZONIE	11
1. Don Pepe (mestický léčitel)	11
2. Don Jorge (Šipibo)	12
3. Don Leonardo (Šipibo)	14
4. Doña Graziela (mestická léčitelka)	15
5. Don Elisvan (mestický léčitel)	18
6. Pablo Amaringo (mestický šaman a lékař)	20
7. První závěr	28
III. ZAŘAZENÍ DO ŠIRŠÍHO KONTEXTU	29
1. Duch, duše a energie jako základ života	29
2. Duchové rostlin (dobří a zlí)	31
3. Ochranní a pomocní duchové	32
4. Ovládá šaman svého ochranného ducha nebo je jím ovládán?	35
5. Šamanova proměna ve zvíře síly	37
6. Šaman jako duch	39
7. Reciprocita probíhající mezi lidmi a duchy	41
8. Hierarchie duchů	43
9. Jsou vize pouhé přeludy z hlubin naší mysli nebo mohou být jinou formou komunikace se zbytkem světa?	44
10. Společné vize	47
IV. ZÁVĚR	49
1. Magická komunikace se zbytkem světa je pro člověka nepostradatelná	49
2. Proč šamanismus může promlouvat i k lidem naší civilizace	49

Úvod

O tom, co je či může být duchem, duchovním světem a kdo duchovní osobou

Lidé často hovoří o někom, kdo žije duchovním životem, což má většinou vyjádřit opak k životu materiálnímu. Materiálně založený člověk se stará hlavně o statky a majetek. Touží vlastnit, získávat a užívat, spotřebovávat a konzumovat. Do určité míry se na materiálním způsobu života musíme podílet všichni. Máme tělo, o které je třeba pečovat. Musíme jej chránit před vnějšími vlivy jako je chlad či hmyz a musíme mu poskytovat živiny, které jej dále udržují při životě, pomáhají jeho regeneraci, růstu i vývoji, který možná nikdy nekončí.

Na druhou stranu ne o každém člověku bychom asi řekli, že žije duchovním životem. Podle peruánských mestických šamanů je ale součástí duchovního světa každý z nás. Všichni jsme jím ovlivňováni a tudíž se na něm nějak musíme podílet. Jak říká bývalý léčitel Pablo Amaringo: "duchovní bytosti nás ovlivňují. I když je není vidět, opravdu existují."¹

Člověk se k duchovnímu životu obrací tak, že se ptá na základní otázky týkající se svého postavení ve světě, otázky života a s ním nerozlučně spjaté smrti. Naše hmotné tělo se jednoho dne opotřebuje, přestane být schopné dále se regenerovat a jako celek fungovat. Lidé ale od pradávna věří, že nejsme jen tímto tělem, ale ještě něčím jiným: jakousi energií, tím, co tělo oživuje, co je naší esencí.

Ve starověkém Řecku byl tento životní princip každého člověka (případně i zvířat a rostlin) nazýván *psýché*, duše (lat. *anima*). Duše původně souvisela s dýcháním. Pro Platóna i pro křesťanství byla "nehmotným a tedy také nesmrtelným principem, oživujícím lidské tělo" a "nositelem odpovědnosti".² V novověku ji Descartes označil za "myslící věc", "nehmotnou stránku hmotné bytosti, nebo nositele svobody a odpovědnosti". V současnosti bývá označována jako "mysl" (lat. *mens*).³ Odtud se odvíjí studium mentálních, duševních pochodů člověka.

Také výraz duch původně znamenal princip života související s dechem (řec. *pneuma*, lat. *spiritus*). V křesťanské terminologii se začalo rozlišovat mezi duší a duchem, který byl sídlem emocí.⁴ Duch začal označovat "společný princip myšlení, chápání, tvoření" a "nehmotnou stránku člověka, která se na tomto principu podílí".⁵

České slovo duch znamená také nehmotnou stránku zemřelé osoby či jakoukoli nadpřirozenou bytost. Vrací se tak právě k jeho původnímu významu principu života, o kterém se věřilo, že je s tělesnou stránkou člověka spojen jen dočasně a po jeho smrti tělo opouští. Duch nebo duše podle představ dávných lidí, stejně jako i dnešních křesťanů, neumírá. Po smrti opouští tělo a začíná nebo se navrácí k existenci na jiné úrovni.

¹ Luna a Amaringo (1999:48).

² Sokol (1998).

³ Tamtéž.

⁴ Online etymology dictionary.

⁵ Sokol (1998).

Duchovní osobou je pro křesťany ten, kdo je zástupcem církve a tedy božské vůle zde na zemi. Tento člověk má ostatním pomáhat pečovat o své duše, aby je tak spasili a umožnili jim blažený posmrtný život na nebesích. Také Platón nabádal k péči o duši. Nikoli však kvůli životu nebeskému, ale proto, že věřil v posmrtné vtělování duše do nové hmotné schránky a to buď nižší či vyšší dle toho, jak si na základě předchozího života zaslouží. Jeho nauka se v tomto ohledu podobá například buddhismu.

Dnes říkáme, že lidé, kteří se obracejí k této základní božské podstatě v nich samých, žijí duchovním životem. Pakliže se věnují meditaci, provozují duchovní cvičení. Někteří čtou duchovní knihy či dokonce poslouchají duchovní hudbu. A jsou i tací, kteří hovoří o přijímání duchovní potraviny.

Ve všech těchto představách a praktikách se lidé odvracejí od moderní, technologicky vyspělé společnosti a hledají nějaký vyšší smysl života. Přibližují se tak společností archaickým, či dnešním méně technologicky vyspělým společností, které jsme během historie začali označovat jako "primitivní". Budu jim zde říkat společností neevropského typu, což činím v souladu a Patočkovým pojednáním *Evropa a doba poevropská*.⁶

Patočka hovoří o Evropě jako o historickém a kulturním celku, který má kořeny ve starověkém Řecku a který dnes zahrnuje také USA, Kanadu a moderní Austrálii. Tento kulturní celek vzešel z představy, že základním lidským principem je rozum. Protože člověk je jedinou bytostí na této planetě, která rozumem vládne, dává mu to pocit nadřazenosti nad zbytkem světa, jenž se snaží dobýt, podmanit si a ovládat.

Evropský kulturní celek se na tomto principu dlouho vyvíjel svou vlastní cestou, ale čím dál tím více přicházel do styku se zbytkem světa. Nadřazenost rozumu vedla k touze a pocitům oprávnění nastolovat své principy všude, kam vkročil. Podle Patočky rozpad imperiálního světa po 2. světové válce ukázal, že dosavadní situace byla neudržitelná a že je nutné na celek světa pohlížet jinak.

Dobu následující po 2. světové válce označil za poevropskou. Evropská tradice procházela krizí a bylo nutné znovu hledat hodnoty lidství. Zdá se mi, že antropologové 2. poloviny 20. století vnesli do naší společnosti evropského typu mnoho informací a tedy i možných vodítek z kultur cizích a pomohli tak k nacházení pravých hodnot lidství.⁷

Právě oni spolu s mytology, religionisty, historiky náboženství a jinými společenskými vědci přinášeli alternativní pohledy na svět, na postavení člověka v něm, na chápání života a smrti. Tak mohlo také dojít k obrození duchovních přístupů ke světu, k jehož vysvětlení už dávno nestačil pohled křesťanství, který byl po dlouhou dobu dalším důležitým stavebním prvkem evropské tradice a protipólem rozumu.

⁶ Patočka (1992).

⁷ Například Gerardo Reichel-Dolmatoff, Marlene Dobkinová de Ríos, Angelika Gebhart Sayerová, Holger Kalweit, Michael Harner, stejně i jiní autoři z jiných oborů, zabývající se cizími kulturami a jejich duchovním poznáním, jako Joseph Campbell, Richard Evans Schultes, F. Bruce Lamb, Stanislav Groff, Terence a Dennis McKenna.

Na následujících stránkách bych se ráda podívala na jedno konkrétní chápání duchovního světa, a to v pojetí peruánských mestických šamanů. Celý náš svět je podle nich obydlen nadpřirozenými bytostmi, neboli duchy, o kterých tito šamani tvrdí, že je možné s nimi vstupovat do kontaktu, využívat jejich znalostí a síly a učit se od nich. I tehdy pakliže člověk neumí s duchy vědomě a záměrně komunikovat, sdílí s nimi podle šamanů jeden svět a je jimi ovlivňován.

I. O DŮVODU A SMĚRU BĀDÁNÍ, METODĚ A POJMECH

1. O rozumu a křesťanství v evropské civilizaci. O jejich střetech a setkáních s ostatním světem.

Naše kultura evropského typu se odvíjela od dvou hlavních principů, z nichž si každý v určité době podržoval nadvládu. Prvním principem byl rozum, jehož síla byla jako hlavní ustanovena ve starověkém Řecku, který však byl na dlouhé období zatlačen do pozadí křesťanskou vírou. Celému středověku vládlo křesťanství. Ovlivňovalo zvyky a tradice, vstupovalo do života každého jedince a určovalo jeho hodnoty a smýšlení. Gotická architektura a malířství, stejně jako středověké rukopisy nám dodnes vyprávějí příběhy světců, náboženských hrdinů, kteří byli ideálními vzory své doby.

Od 15. století dochází k význačným objevům, které otrásaly křesťanským dogmatem. Tehdejší myslitelé vůbec nezpochybňovali existenci Boha, ale jejich nové objevy a myšlenky rozhodně ohrožovaly církve a její mocenské tendence. Začalo se ukazovat, že rozum a víra stojí v evropské tradici proti sobě.

V 18. století se již rozum plně probouzí k nadvládě. Nejprve se zdálo, že bude vyvažovat a doplňovat křesťanskou víru, postupně však tento princip získával stále větší vliv a křesťanské hodnoty mu v mnoha lidských myslích ustupovaly. Konec 19. století se vyznačuje úpadkem víry v duchovní hodnoty a převládajícím principem v ovládání světa. Jeho materiální část se stala hlavní doménou bádání a studia.

Zatímco duchovní povědomí v Evropě zažívalo čím dál tím větší útisk a jeho naprosté podkopání potvrdila První i Druhá světová válka, v oblastech neevropských se duch křesťanství naopak šířil, a jak narážel na jiná duchovní pojetí, ještě zuřivěji se snažil o získání nové nadvlády. Autority křesťanství se málokdy přímo zajímaly o možnost získání nových podnětů či inspirace pro případnou vlastní transformaci. Naopak, zdá se, že jim šlo pouze o získání nového pole pro svůj vliv a moc. A ve svém rozpínání paradoxně užívaly rozumu jako nástroje pro ospravedlnění svých činů. Do zemí neevropského typu vstupovaly s tím, že budou vzdělávat nevědomé primitivy.

V Evropě křesťanů ubývalo a v ostatních částech světa se naopak objevovali jeho noví přívrženci. Pro lidské bytosti je přirozené, že hledají odpovědi na základní životní otázky. S ústupem křesťanství a objevem trhlin ve vládě čistého rozumu, potřebovali lidé nové odpovědi, nové podněty na řešení duchovních potřeb. Na přelomu 19. a 20. století, kdy se křesťanská víra a rozum mezi sebou svářely naprosto nesmiřitelně, začala se objevovat malá společenství spiritualistů a spiritistů, hledačů alternativního duchovního života a experimentátorů s magickými látkami rozšiřujícími vědomí.⁸

V evropském světě existovaly tyto látky již dávno před tím, byly však pouze jakýmsi výstřelkem podivínských jednotlivců.⁹ Stále více se však stávaly centrem pozornosti,

⁸ Baudelaire (1993), Meyrink (1993). O svých zkušenostech s psychadeliky psal také Frič (1995) a v polovině 20. století Huxley (1996).

⁹ Příkladem takových jedinců byl například Edgar Allan Poe nebo Thomas de Quincey.

hovorů a experimentů uzavřených bratrstev, která se pohybovala na okraji společnosti, nicméně byla semeny, která měla vyklíčit. Ne všechna společenství experimentovala s látkami měnícími vědomí, ale všechna hledala potravu pro svůj duchovní hlad. Záliba v magických a okultních vědách, objevování se informací o buddhismu a jiných náboženských směrech, stejně jako i popularita jasnovidců pronikaly mezi širší vrstvy obyvatel moderního racionálně zaměřeného světa.

K přinášení nových zdrojů nepochybně velmi přispívala antropologie, a to – ač nevědomě a necíleně – již od svého počátku, kdy ještě pohlížela na lidi cizích kultur jako na barbary. V první polovině 20. století učinila tato vědecká disciplína velký krok k tomu, aby začala vnímat lidi všech kultur jako sobě rovné.¹⁰ Jednotlivé kultury se od sebe velmi liší. Ta naše mohla ostatním nabídnout technologické vymoženosti, zatímco ony mohly zase nabídnout cosi nám. Ve druhé polovině 20. století se stále více lidí snažilo o ustavení jakéhosi oboustranného dialogu těchto odlišných stran.

V 50. letech si našel cestu do srdcí řady básníků, spisovatelů, hledačů a intelektuálů Ameriky vůbec buddhismus. V 60. letech bylo možné experimentovat s látkami měnícími vědomí, které nejenže oslovily mnoho lidí moderního světa, ale které navíc pocházely z chemických laboratoří a pronikaly do jiného odvětví vědy, do psychologie. Krizi přírodních věd, kterou vyvolaly převratné objevy ve fyzice, začínala vyvažovat šířící se duchovní hnutí, jež se na chvíli propojovala s vědeckým poznáním.

Tato neobyčejně emociální doba se vyznačovala určitým chaosem. Zdá se, že jejím dopadem bylo jakési nové dělení světa a lidstva na konci 20. století. Nejde už o dělení geografického rázu, ale o to, že někteří lidé se proti vyvstalému chaosu chtěli opět zaštitit rozumem, zatímco jiní se postavily na stranu srdce a víry. Antropologové v něm začínají také hrát trochu novou úlohu. Dialog, který zprostředkovávají není již jen dialogem kultur "vyspělých" a "primitivních", ale dialogem mezi rozumem a srdcem vůbec.

Pro své studium a práci jsem se právě z tohoto důvodu rozhodla pro antropologii a pro výzkum šamanismu jako alternativního pohledu na svět, který by v sobě snad mohl zahrnovat odpovědi na otázky čistě duchovní i praktické, na otázky srdce i rozumu.

2. Metoda práce a pozadí vlastního terénního výzkumu

Necelé tři letní měsíce roku 2005 jsem strávila v amazonském městě Pucallpa¹¹, ležícím na řece Ucayali a vzdáleném 24 hodin autobusem severovýchodně od Limy. Toto město bylo založeno v dobách takzvaného "kaučukového boomeru". Když sem v roce 1953 přišel desetiletý Pablo Amaringo, budoucí šaman *ayahuasquero*, byla Pucallpa ještě malým městem. Již tehdy však zažívala velký příval lidí přicházejících v naději, že zde naleznou práci.

¹⁰ Franz Boas, Bronislaw Malinowski a jiní.

¹¹ O Pucallpě více například Luna (1999:22-23; 2002:37-38).

Dnes je Pucallpa druhým největším městem v peruánské Amazonii. V podstatě jediným velkým průmyslem v této oblasti je těžba dřeva. Džungle ubývá každým dnem, ale i ti, kteří se na těžbě podílejí svou prací, zůstávají chudí. Ohromné množství lidí zde přežívá hlavně proto, že mizející příroda dosud umožňuje pěstovat banány, kukuřici, rýži a několik dalších plodin, stejně jako i ulovit ryby. Mnoho lidí má za městem stále své políčko či zahradu, založené vypálením pozemku a místně nazývané *chacra*.

Kromě centra a trojúhelníku hlavních ulic protínají Pucallpu prašné cesty, kterými se v oblacích prachu a kouře řítí motorky a motorizované rikšy, zvané *motos*. Když jsem jejími ulicemi často procházela pěšky, lidé se za mnou ohlíželi se směsicí smíchu a podezření. Pucallpané pěšky chodí jen opravdu výjimečně. Můj tříměsíční pobyt se kryl s místním obdobím sucha, tentokrát prý opravdu neobyčejného. V době dešťů je Pucallpa pravděpodobně velmi odlišná od té, jak jsem ji poznala já.

Během svého pobytu v Pucallpě jsem procházela jejími zákoutími, pozorovala jejich život a vedla rozhovory s těmi, kdo se naskytli. Téměř každý den jsem se vydávala za některým ze svých několika informátorů, kteří praktikovali šamanismus. Vedla jsem s nimi hovory o jejich pojetí světa a vyptávala se na otázky ohledně duchů pomocníků při jejich léčitelské praxi.

Jeden týden jsem strávila s místní šamankou na její čerstvě založené *chacře* na břehu Ucayalí asi hodinu cesty autem z Pucallpy. Za jejím pozemkem byla ještě takzvaná sekundární džungle, to znamená, že její statnější stromy již byly vytěženy, ale zbytek porostu zůstal a dále znovu roste. Jako metodu pro svůj výzkum jsem volila hlavně rozhovory, ale samotný můj pobyt nabádal i k využití antropologické metody "zúčastněného pozorování".

Tuto metodu pojmenoval a popsal na počátku 20. století otec moderní antropologie Bronislaw Malinowski. Ačkoli si antropologové dnes uvědomují, že tato metoda obsahuje neřešitelný rozpor nezaujatosti a podílu na realitě, využívá se jí dodnes.¹² Zdá se, že studium takových situací jako jsou například léčebná sezení není ani možné provádět jinak. Několika jsem se jich sama zúčastnila a vím, že je nutné snažit se činnosti všech zúčastněných pozorovat nezaujatě, přesto si však člověk uvědomuje, že jejich průběh neodvratitelně ovlivňuje, stejně jako je jím ovlivňován on sám. Pakliže tato sezení ovlivňují duchové za normální situace většinou nevidění, jak by je neovlivnila přítomnost člověka z masa a kostí, který je navíc tak odlišného vzhledu.

Na základě svého terénního výzkumu zde popíši duchovní svět peruánského šamana tak, jak jsem do něj byla schopna během svého pobytu v tamním prostředí proniknout. Tento popis, deskripce, bude mít ryze synchronní ráz a bude naplní první části mé práce. Druhou část by chtěla věnovat výkladu a začlenění výsledků vlastního výzkumu do širšího povědomí o světě duchů napříč kulturami a časem, a proto se v ní pokusím o pohled diachronně-synchronní.

¹² Viz Narby (1998:12, 14).

3. Problém se slovy a užívané pojmy

Každý, kdo se kdy pokusil sdělit své pocity či myšlenky druhým ať již v podobě psaného či mluveného slova, pocítil někdy jejich nedostatečnost. A přeci, nejvýraznějším znakem člověka, který jej odděluje od ostatních živých tvorů, je právě schopnost sdělovat v jazyce své dojmy a poznatky. Jazyků je mnoho a každý z nich sám o sobě nabízí jiný filosofický systém. Lidské touhy a potřeby jsou však ve své podstatě podobné, a proto můžeme nalézt společné prvky a více či méně si odpovídající pojmy napříč různými jazyky.

Na druhou stranu znamená každý pojem pro každého člověka něco trochu jiného. Jazyků bylo a je vlastně tolik, kolik bylo a je lidí. Každý z nás přejímá a přetransformovává definice pojmů podle svého založení a vnitřní integrace. Než se pustím do popisu duchovního světa peruánských mestických šamanů, pokusím se zde vymezit pojmy, kterými ho budu čtenáři přibližovat.

Než se do toho pustím, uvedla bych zde ráda, že jsem si vědoma, že ve 2. kapitole užívám občas trochu jiného jazyka, podivnějších výrazů a spojení. Snažím se v popisech mých informátorů zachovat trochu způsob jejich vyprávění. Jde mi o jakýsi hybrid mezi snahou přiblížit tato vyprávění čtenáři, avšak současně mu umožnit pochopit smýšlení těchto jiných v jazyce a metaforách, kterých užívají. Vyprávěli mi o svých zkušenostech a pojetích a já zase v této 2. kapitole vyprávím o mém setkání s nimi.¹³

Přiznám se také, že moje španělština se v době mého výzkumu také teprve probouzela k aktivnějšímu životu, a proto mé rozhovory s tamními lidmi nerozlučně doprovázela určitá gesta a pohyby rukou i celého těla. Většina mých informátorů to také činila i tehdy, když to nebylo nezbytně nutné. Právě proto se o nich občas v popisné části také zmiňuji.

Svět duchů a svět každodenní

Peruánští léčitelé shodně s léčiteli oblastí jiných vypovídají o komunikaci s duchy. Tito duchové obývají jakýsi svět za světem naším, který je stejně skutečný jako svět naší každodenní reality a který je tomuto hmotnému světu paralelní. Podle výpovědí šamanů je svět vlastně jen jeden a pouze naše vnímání nás omezuje ve schopnosti uchopit jej vždy v jeho celistvé jednotě. Abychom ve světě přežili, musíme nutně vnímat jeho hmotnou podobu a během dlouhého vývoje naší civilizace jsme se naučili tuto podobu světa natolik upřednostňovat, že již neumíme vnímat jeho podoby jiné anebo už v ně ani nevěříme.

Peruánští léčitelé vstupují do stavů jiného vnímání, který Michael Harner nazývá „stavy šamanského vědomí“ a staví jej do protikladu ke „stavům obvyklého vědomí“.¹⁴ Carlos Castaneda o nich hovoří jako o „stavech změněného vnímání“ a ve

¹³ Takovou snahu vynaložili například také E. Jean Matteson Langdon a Elsje Maria Lagrou – viz Luna a White (2000), kteří se jakožto autoři této antologie v úvodu snaží vysvětlit důležitost takových počinů. Jde vlastně o sloučení pohledu *emického* (prohlášení domorodých lidí) a *etického* (interpretace pozorovatele a analytika).

¹⁴ Harner (1990:xix-xxii).

svých vyprávěních se v nich pohybuje ve světě „neobyčejné skutečnosti“, která je protikladem naší obvyklé, obyčejné skutečnosti.¹⁵ Právě ve světě „neobyčejné skutečnosti“ se léčitelé setkávají s duchy, komunikují s nimi a získávají cenné informace o tom, jak působit na svět v jeho celku.

Duchové, se kterými léčitelé navazují kontakt, mohou být bytosti z velmi vzdálených oblastí, bytosti zemřelé či obývající rostliny, jezera či hory. Souhrnný pojem duchové není vždy přesným označením, neboť například podle Pabla Amaringa je rozdíl mezi duchem a astrálním tělem člověka. Stejně tak duchovní svět nemůže zahrnovat pouze duchy, ale celé spektrum vnímání „neobyčejné skutečnosti“. Během svého výzkumu jsem se zaměřila na otázku duchů (*espíritus*), nicméně několikrát jsem narazila i na pojem duše (*alma*) či zmíněné astrální tělo člověka. Zdá se, že jakýmsi pojítkem těchto pojmů je čistá energie (*pura energía*), která je nejjemnější úrovní světa spojující jeho hmotnou i nehmotnou úroveň.¹⁶

Šaman

Pojem šaman je tunguzského původu, ale běžně se ho užívá pro označení osob schopných magických kousků na celém světě. Zahrnuje tak široké spektrum léčitelů, medicinmanů, kouzelníků a šarlatánů, a proto bývá jeho obsah znovu a znovu definován.¹⁷ V antropologické literatuře neexistuje shoda na přesné formulaci. Eliade označil šamanismus za „techniku extáze“.¹⁸ Protože extáze odpovídá schopnosti vstupovat do *stavu změněného vnímání*, odpovídá takové vymezení v podstatě i Castanedově a Harnerově pohledu.

Všichni moji informátoři do tohoto stavu v různé intenzitě také vstupovali, a proto i jim takové označení odpovídá. Všichni tak činili proto, aby se mohli učit o světě *neobyčejné skutečnosti* a její provázanosti s naší běžnou realitou. Takové poznání jim umožňovalo rozumět také provázanosti lidského těla a duše a dávalo jim tak schopnost léčit nemocné lidi. Šaman je jakýmsi jednotícím prvkem světa hmotného i

¹⁵ Castaneda (čes. 1993:13).

¹⁶ V této souvislosti je snad vhodné zmínit krásné pojetí nejvyššího boha pocházející z naší společnosti evropského typu. Martin Buber (1995) popisuje své prožívání komunikace s bohem, které se v jeho podání opravdu zdá být čistou energií.

¹⁷ Lommel (1972:19-21) rozlišuje mezi šamanem a medicinmanem. Šaman je podle něj kněz a lékař i umělec, který pro své praktiky vstupuje do stavu extáze a všechny psychologické jevy pocítuje na své vlastní osobě. Lommel patří k těm, kteří o šamanovi hovoří jako o člověku duševně chorém, což mu umožňuje kontrolovat a zachovávat duševní rovnováhu osob kolem sebe. Narby (1999:15-16) se snaží tuto teorii o šamanovi jako duševně nemocném člověku vyvrátit a ukázat, že taková tvrzení jsou pouhou projekcí antropologů. Medicinman podle Lommela provádí své magické kousky spíš jako "hokus pokus" ke zvýšení "účinku sugesce diváků" a jeho vlastním záměrem je touha po moci. Schultes and Raffauf (2004:278) uvádějí oba pojmy jako synonymní a přidávají ještě další pojem, *payé*, hojně užívaný v jimi studovaných kulturách kolumbijské Amazonie.

¹⁸ Eliade (2004:25). Podobně píše také Narby (1999:108): "Šamanismem' jsem rozuměl řadu rozostřovacích technik: kontrolované snění, prodloužené půsty, odloučení v divočině, požití halucinogenních rostlin, hypnózu založenou na opakujícím se tlučení na bubny, zážitky blízké smrti nebo kombinaci všech zmíněných." Pojem rozostřovací techniky má souvislost s jeho zkušeností s 3D obrazy, které mu pomohly pochopit, jak se zaměřit na formu věcí a jak nacházet paralely mezi dvěma odlišnými poli bádání. Podobně také Kalweit (2005:15-16), extázi také označuje jako "mimotělesnou zkušenost" (str.38-9).

nehmotného, těla a duše, mozku i mysli, a je tak ukázkovým příkladem holistického přístupu k celku světa.¹⁹

Vegetalista a jeho komunikace s duchy

Tento pojem typický pro peruánskou Amazonii označuje člověka, který se učí od rostlin (*vegetales*)²⁰ a jejich vlastníků (*dueños*), matek (*madres*)²¹ či duchů. Rostliny s obzvláště silnými duchy schopnými učit a léčit bývají označovány za *doctores* či *doctorcitos* (emocionálně zabarvené označení pro lékaře) a Luna o nich hovoří jako o rostlinách-učitelkách.²² Takto získané poznání může *vegetalista* využít pro účely léčebné i čarodějné, případně k popisu a výkladu dění světa.

V českém verzi Lunovy knihy *Vegetalismo* je tento pojem překládán jako rostlinoznalství a jeho praktik jako rostlinoznalec, já jsem se ale rozhodla uvádět spíše původních peruánských výrazů, neboť se mi zdají nejvěrnějším označením tamních praktik a jejich provozovatelů. Šamani, se kterými jsem se v Pucallpě setkala, sami sebe často označují za *vegetalistas* či *curandery* neboli léčitele (pojem chápaný jako protipól čaroděje, španělsky *brujo* či *hechicero*).

Mnoho lidí mluví o tzv. *brujos* jako o čarodějích. Můj hlavní informátor, Pablo Amaringo, ale uváděl, že pojem *brujo* neoznačuje čaroděje, nýbrž *vegetalistu*, který má jen poměrně malé znalosti a zabývá se spíše magií lásky a takovými praktikami jako jsou koupele působící blahodárně na úspěch člověka ve věcech práce, majetku a bohatství, štěstí a spokojenosti. O čarodějích se zmiňoval jako o *hechiceros* (od slova *hechizar*, očarovat, kouzlit).

Ayahuaska a ayahuasquerové, matky rostlin

Ayahuaska je dnes již poměrně známý halucinogenní odvar připravovaný ze stejnojmenné liány (*Banisteriopsis caapi*, čeleď *Malpighiaceae*) a obvykle ještě alespoň jedné přísady, která je pro příchod vizí nezbytná. V peruánské Amazonii, určitě alespoň v oblasti Pucallpy a Iquitos, bývají touto druhou přísadou listy rostliny místně zvané čakruna (šp. *chacrana*, *Psychotria viridis*, čeleď *Rubiaceae* - mořenovitých). Lidem, kteří tento odvar užívají pro léčení, hlavně pro diagnózu nemoci a odhalení možností léčby, se v peruánské Amazonii běžně říká také *ayahuasquerové* (*ayahuasqueros*).

K tomuto odvaru se mohou přidávat ještě další přísady. Většinou jen jedna či dvě, jejichž léčivé a magické schopnosti chce *vegetalista* odhalit. Také tyto ostatní rostliny jsou považovány za mocné učitele. Jejich duchy *vegetalistas* označují za vlastníky (*dueños*) těchto rostlin či také matky (*madres*), neboť jsou podle nich těmi, kdo o rostliny pečují. Běžně jim také pro jejich léčivé vlastnosti říkají doktoři (*doctores*) či doktůrci (*doctorcitos*).

¹⁹ Viz Pribram (1999: kapitola překročení problému mysli a mozku, obzvláště str. 38-9).

²⁰ viz Luna (2002:19).

²¹ Luna (2002:85; 1999:12).

²² Luna (2002:21).

Ikara

Ikara (šp. *icaros*) jsou mocné písně, často v metaforických jazycích, které léčitelé užívají k navozování vizí a jejich usměrňování, k přivolání duchů a ke komunikaci s nimi. Někteří z šamanů tvrdí, že mají několik *ikar* (například tukana či nějakého kovu), která se naučili a jež během ayahuaskových sezení užívají.²³ Don Pepe i Pablo Amaringo však říkali, že *ikara* se nikdy neopakují, nikdy nejsou zcela stejná. Don Pepe říkal, že závisejí na každé nemoci. Don Pablo dokonce, že vždy záleží na všem, co je zrovna přítomno, každý brouček prý každé *ikaro* nějak ovlivňuje. Říkal, že *ikaro* je ozvěna, jež se nese: "*echo que se distribuye*".

Dieta

Aby se *vegetalista* mohl od matek rostlin učit, musí dodržet přísnou dietu, která zahrnuje vyhýbání se některým druhům potravin, ale také sexuální abstinenci či dokonce naprosté odloučení od činností každodenního života na osamoceném místě v džungli. Co se týče potravinových omezení a tabu, jejich výčet i délka požadované diety se liší od jednoho *vegetalisty* k druhému. Někteří doporučují pouze nejíst vepřové maso, žádné chlazené, sycené nápoje či zmrzliny ani žádná pálivá jídla. Jiní *vegetalisté* doporučují nejíst žádný cukr a sůl, žádné ovoce, a dieta nakonec často spočívá pouze v jedení některých druhů malých ryb, banánů a vařeného manioku či rýže.²⁴

²³ Tomu odpovídají také informace, které přináší Luna (2002:122 a následující strany věnované většímu popisu funkcí a druhů *ikar*).

²⁴ O významu této diety viz Narby (1999:60, včetně poznámky 2).

II. DUCHOVNÍ SVĚT ŠAMANŮ PERUÁNSKÉ AMAZONIE

Během svého pobytu v Pucallpě jsem měla možnost seznámit se s pěti muži a jednou ženou, kteří o sobě říkali, že během svého života poznali vlastnosti rostlin a naučili se léčit. S většinou z nich jsem v rozhovorech strávila jen několik dní. Výjimkou byl Pablo Amaringo, pozoruhodný muž, který byl mým prvním a hlavním informátorem. Kontakt jsme navázali ještě před mým odjezdem do Peru a během mého pobytu tam pro mne zůstal nejzajímavější osobou s nejbohatším popisem toho, jak se to má s naším světem v jeho celku.

S ostatními *vegetalisty* jsem se seznámila teprve na místě díky více či méně náhodným rozhovorům s lidmi, kteří nějaké léčitele znali a seznámili mne s nimi. Dva z nich byly z kmene místních indiánů Šipibo a zbývající čtyři patřili k mestické populaci. Možnost s nimi rozmlouvat jsem uvítala, abych měla možnost porovnání s jinými pojetími a případného zařazení do celkového kontextu, což se ukázalo velmi důležitým aspektem mého výzkumu. Všichni z mých informátorů shodně vypovídali, že věří v Boha a Ježíše Krista, ačkoli nikdo z nich se aktivně nepodílel na křesťanských svátcích, ani nechodil do kostela.

1. Don Pepe (mestický léčitel)

Don Pepe žil se svou ženou a několika dětmi na *chacře* vzdálené asi 20 kilometrů od centra Pucallpy po její jediné spojnici s ostatními částmi Peru. Léčení se prý v době našeho setkání věnoval již šest let. Řekl mi, že za dalších osm let by měl být schopen uzdravovat pouhým dotekem. K tomu mu prý dopomůže Ježíš. Don Pepe je jediným, kdo vůbec nepoužíval *ayahuasku*.

Namísto toho prý připravoval odvar z 24 jiných rostlin, z nichž nejznámější jsou *lupuna* (*Chrorisia speciosa*, dříve *Ceiba pentandra* L.), *remo caspi* (*Pithecelobium laetom* Poepp. & Endl.), *capirona* (negra – *Capirona decorticans* Spruce), *chilisanango* (nebo také *chiricsanango*, *Brunfelsia grandiflora* D.), *uchu-sanango* (*Tabernaemontana* sp.), *bobinzana* (*Calliandra angustifolia* Spruce), *chuchuhuasi* (*Maytenus ebenifolia* Reiss).²⁵ Říkal mi jednoduše *una purga* (očistný odvar) a svěřil mi, že je prý mnohem silnější než *ayahuaska*. Aby se od něj člověk mohl učit, měl by dodržet šestiměsíční dietu. K léčení mu prý pomáhá také žvýkání koky, kterou získává z horských oblastí, a kouření surového tabáku.

Během našeho jediného setkání jsem se dozvěděla, že don Pepe má čtyři duchy, kteří jsou pouze jeho. Pracují prý v noci a během dne odpočívají v jeho posteli. Když don Pepe léčí, jeho duchové krouží kolem velkou rychlostí jako ochrana, aby k němu nepronikli duchové zlí. Získal je tak, že odříkával modlitby a vzýval duchy, až k němu přišli. Přicházeli jeden po druhém a don Pepe se vždy ptal Boha, zda je daný duch dobrý či zlý. Duchy dobré potom vyzval, aby vstoupili do jeho života. Může s nimi dnes komunikovat kdykoli, když jsou vzhůru, a to aniž by musel pít *purgu*. Za léčením někdy cestuje a jeho duchové cestují s ním.

²⁵ Pro uvedené latinské pojmy viz Luna (2002:90-94).

Kromě těchto duchů zná don Pepe také duchy rostlin. Říká jim *doctores* a komunikuje s nimi tehdy, když léčí své pacienty. Přicházejí pouze ve chvílích, kdy pije svůj odvar a potřebuje jejich pomoc. Potom odcházejí. Rozmlouvá s nimi ještě ale také ve spánku a komunikace s těmito *doctores* probíhá v kečuánštině, kterou se naučil za dva měsíce během své iniciace. Když léčí, používá svá *ikara*, která v kečuánštině zpívá pomalým tempem, neboť rychle zpívaná *ikara* způsobují, že létá. *Ikara* pomáhají léčit a jsou pokaždé jiná, neboť záleží na dané nemoci. Každý šaman má pro ně prý svůj esoterický jazyk, nicméně jednotlivé rostliny mají také své vlastní jazyky, jež jsou společné pro všechny šamany a ti tedy umějí stejné jazyky. Pravděpodobně se jedná o jakési jazykové nuance.

S donem Pepem jsem bohužel strávila jen jeden den a popis jeho duchovního světa je tedy jen krátkým přehledem základních představ. Tyto hlavní body se ukázaly být poměrně shodné s popisy mých ostatních informátorů a zdá se mi, že jsou vhodným úvodem do všeobecného rámce pojetí duchů pucallpských léčitelů.

2. Don Jorge (Šipibo)

Don Jorge žil se svou ženou na okraji Pucallpy, v části zvané Yarina. Měl dvě dcery, které již obě měly děti další. Žily v blízkosti domu dona Jorgeho a během mých návštěv jsem se s nimi setkávala. Dům byl vždy plný lidí a malých dětí, a to dokonce i tehdy, když se večer konala ayahuasková sezení.

Donu Jorgemu bylo 44 let a v době, kdy jsem jej poznala, praktikoval již šamanismus 17 let. Na počátku svého učení dodržel šestiměsíční dietu, aby mohl léčit, a jeho učitelem byl prý dnes již věhlasný ayahuasquero Guillermo Arévalo, který žije v Iquitos. Sepsal knihu rostlinných prostředků²⁶ sloužících jako léky, jejíž kopii mi don Jorge ukázal.

Vzhledem k tomu, že don Jorge žije ve městě, nemá možnost si pěstovat vlastní ayahuasku, a proto si tuto liánu vždy kupuje, stejně jako i její druhou hlavní složku, čakrunu. Během jednoho sezení, kterého jsem se zúčastnila, se stalo, že se nikomu nedostavily vize, a don Jorge to vysvětloval tím, že rostlina, kterou tentokrát koupil, pocházela z lesa poškozeného požárem. Zdá se, že nemožnost vlastního sbírání této liány je pro léčitele hlavní nevýhodou života ve městě.

Při přípravě ayahuaskového odvaru, přimíchává někdy kvůli léčebným účinkům také další rostliny. Nejčastěji přidává rostlinu zvanou *huayusa* a někdy také *piñón colorado* (*Jathropa gossiphyolia* – Soukup, Luna), stromy *chuchuhuasi*, *coja* či *toé* (*Brugmansia suaveolens* - Luna). V případě *toé* prý vždy přidává pouze lístek, protože tato rostlina způsobuje vysoušení organismu. Na své malé zahrádce za domem několik rostlin pěstuje, ale vlastní jen velmi malý prostor. Rád by si založil *jardín botánico* (botanickou zahradu), kde by pěstoval rostliny užívané k léčení. S ubývajícím lesem se tyto botanické zahrady zdají být častým cílem mestických *vegetalistů*.

²⁶ Guillermo Arévalo: *Medicina Indígena: Las Plantas Medicinales y su beneficio en la salud.*

Na otázku, jací duchové existují, odpověděl nejdříve don Jorge stejně jako většina mých informátorů: duchové rostlin. Rostliny, které užívá, mají duchy dobré, zatímco od pacientů přicházejí duchové zlí. Duchové jsou podle dona Jorgeho dobří či zlí od přírody, což záleží na tom, od jaké pocházejí rostliny. Některý pacient může například za donem Jorgem přijít se zlým duchem, který patří rostlině *lupuna*, která je všeobecně považována za druh rostliny často užívané čaroději.

Každá rostlina má podle dona Jorgeho několik duchů. Vypadají prý jako sirény, domorodé šipibské ženy v tradičním oděvu nebo jako nějakí jiní lidé a pokaždé se zjevují stejně. Duchové různých rostlin mají stejnou druhovou podobu, ale každá rostlina má své. Také zvířata mají své duchy, každé zvíře jednoho. Mohou prý vypadat jako zvíře samotné nebo se proměňovat v sirénu. Tito duchové mohou být od přírody dobří či zlí, ale zlého ducha zvířete je prý možné vyléčit. Zlé duchy rostlin vyléčit nelze, nikdy nebudou člověku pomáhat pro dobro, jen ubližovat.

Každý člověk má podle dona Jorgeho alespoň jednoho ducha. Je uvnitř člověka a vypadá stejně jako on. Jsou jako dvě stejné osoby, ale jsou jedno: „Son dos pero son uno“. Duch člověka může opustit jeho tělo a "procházet se". *Curandero* takové schopnosti využívá k tomu, aby buď navštívil nemocného pacienta nebo aby k sobě přivolal pacientova ducha a takto jej léčil, což je prý možné i na velké vzdálenosti a daná osoba o tom vůbec nemusí vědět, i když někdy, například ve snu, může.

Stejně tak ve snech anebo když člověk pije ayahuasku, může jeho duch opustit tělo a pohybovat se, procházet se po světě. Sny jsou podle dona Jorgeho tím, co náš duch dělá, když spíme.

Někteří lidé mohou mít v sobě duchů více. Podle dona Jorgeho do sebe získá rostlinného ducha každý člověk, který vypije ayahuasku. Ten se pak o člověka stará, pomáhá mu a léčí ho. Pouze šaman se však naučí s těmito duchy komunikovat a využívat jejich rad a pomoci k léčení ostatních, ale teoreticky by toho měl být schopen každý, kdyby chtěl. Tak má také don Jorge několik svých duchů od léčivých rostlin, jejichž jména mají i tyto duchové. Jsou neustále s ním a kdyby se stěhoval, půjdou také. Chrání jej i jeho pacienty před útoky duchů zlých a pomáhají mu léčit. Od každé rostliny je prý možné získat jednoho ducha. Pakliže člověk rostlinu požívá opakovaně, další duchy už takto nezískává.

Někdy jej prý chrání také zvířata. Pravděpodobně se jedná o zvířecí duchy, neboť podle dona Jorgeho je člověk získá od svého učitele. Kromě těchto duchů se setkává ještě s nějakými duchy, kterým říká vnější či svobodní. Na rozdíl od jeho vlastních duchů prý nejsou v jeho těle a mohou sloužit mnoha různým *curanderům*. Když léčí, hovoří se zlými duchy a ptá se jich, proč danému člověku ubližují. Duchové dobří prý nikdy nemluví, jen zpívají. Člověk v sobě může mít pravděpodobně také duchy zlé, které mu poslal nějaký čaroděj, aby mu tak ublížil a způsobil nemoc.

Podle dona Jorgeho neexistuje žádná klasifikace či dokonce hierarchie duchů a všichni duchové mají stejnou sílu, kromě duchů zlých, kteří prý mohou mít síly více. Věci duchy nemají. Výjimkou jsou kameny, z nichž některé je možné používat při léčení tak, že se přiloží na bolavé místo a jejich duch ho vyléčí. Don Jorge je poměrně nemluvný člověk a sám od sebe mi sděloval jen málo. Tak například nikdy sám nehovořil o takových bytostech jako je Chullachaki (zlomyslný lesní duch),

Sachamama (duch džungle) či Yakumama (duch vod) a Yakuruna (vodní lidé), kteří jsou jinak častými postavami vyprávění místních lidí.²⁷ Když jsem se jej na ně zeptala, samozřejmě o nich věděl, ale sám se o nich nezmínil.

Zdá se, že Peruánci neradi říkají: "já nevím". Kdykoli jsem se někoho na něco zeptala, očividně na mou otázku hledal odpověď i tehdy, když se v jeho obličejí zračil naprostý zmatek. Neodvážuji se posuzovat, zda to souvisí s touhou těchto lidí člověku pomoci či se strachem, že budou vypadat hloupě. Každopádně jsem se během svého pobytu naučila odpozorovávat určité zmatení a nejistotu ve tváři a u dona Jorgeho jsem si jej všimla pokaždé, když jsem se začala vyptávat na otázky spojené se smrtí.

Dotazy na to, co se stane s duchem lidí či zvířat po té, co jejich tělo přestane vykonávat základní funkce, se neukázaly plodným polem studia. Pouze na otázku, co se stane s duchem rostliny, když ji někdo utrhne a sní, měl don Jorge jistou odpověď. V takovém případě její duch vstoupí do osoby, která odvar vypila. V ostatních případech jeho odpovědi kolísaly mezi naprostým zánikem ducha spolu s jeho hmotnou schránkou a tím, že duch prostě tělo opustí a dále žije v tomto světě, který je tak obydlen neuvěřitelným množstvím duchů, jež je možné spatřit (pouze) tehdy, když člověk pije ayahuasku.

3. Don Leonardo (Šipibo)

Další šaman, kterého jsem během svého pobytu v Pucallpě několikrát navštívila, žil v indiánské vesničce San Francisco, vzdálené asi půl hodiny cesty přeplněným autem či hodinu cesty motorem poháněnou lodí. Jmenoval se don Leonardo a žil se svou ženou při okraji této šipibské osady. Měl několik dospělých dětí, kteří žili poblíž nebo spolu s ním v jeho domě. V době našeho setkání se léčitelské praxi věnoval asi 10 let. Přípravuje odvar ayahuasky, do kterého kromě této liány přidává již jen jeho druhou nutnou složku, čakrunu. Vaří je sám, ale rostliny mu z džungle nosí někdo jiný.

Také pojetí duchovního světa dona Leonarda sestává ze základního rozdělení na duchy dobré a zlé a také podle něj mají zlí duchové často více síly, než dobří. Duchy mají podle dona Leonarda všechny živé organismy. Každá rostlina i každé zvíře má svého ducha, který může být přirozeně dobrý či zlý²⁸. Také každý člověk má svého ducha a když někdo pije odvar z ayahuasky, může do něj během *mareación*, opojení vstoupit ještě další duch, duch rostliny ayahuasky. K tomu ale podle dona Leonarda musí dodržet dietu, jinak se mohou dostavit pouze vize, ale nikoli duch. Ve chvíli, kdy *mareación* odezní, tento duch zase člověka opustí a zmizí.

Don Leonardo má ale své duchy, kteří jsou neustále s ním, z čehož vyplývá, že je možné toho za určitých okolností dosáhnout. Pravděpodobně je nutné dodržet dlouhou přísnou dietu, která zahrnuje odloučení na osamoceném místě²⁹. Don

²⁷ O těchto a jiných bytostech jako jsou sirény či růžoví delfíni píše podrobněji Luna (2002:96-118). Viz také Dobkinová de Rios (1984:79-81).

²⁸ Don Leonardo mi sdělil, že ducha zlého má například tygr, neboť napadá a jí člověka, což se může jevit jako zjednodušující dedukce (nejde zřejmě o tygra v našem slova smyslu, neboť ten na západní polokouli nežije, spíše jde o jaguára).

²⁹ O nutnosti dodržení této diety hovořili všichni mí informátoři, stejně jako ji zmiňují i jiní autoři – viz kapitola I, Problém se slovy a užívané pojmy, Dieta.

Leonardo říkal, že jako každý člověk má svého ducha, se kterým se nejspíš již narodíme³⁰, a vedle něj ještě také ducha ayahuasky. Tento duch je uvnitř jeho těla a pouze v opojení z něj vystupuje a potom s ním může komunikovat.

Kromě rostlin, lidí a živočichů mají ducha také kameny, a to velmi silné duchy, kteří mohou být dobří nebo zlí. Voda nebo oheň ducha nemají, ale jezero prý ducha mívá, zatímco řeka ne. Obyčejné věci ducha nemají. V lese se prý nacházejí duchové jeho rostlin a ducha má i vítr, velký vítr má velkého, silného ducha. Duchem ayahuasky je ohromná anakonda, která se proměňuje v člověka a promlouvá k němu. S každou rostlinou přichází nový duch, který je v samotném odvaru a poté vstupuje do člověka, který ayahuasku vypije.

Don Leonardo duchy seřadil do sedmi kategorií podle jejich síly: nejsilnější jsou prý duchové ayahuasky, potom kamenů, hor, jezer (hadi), následují duchové ostatních rostlin, lidí a nakonec zvířat. Don Leonardo mi o tom více neříkal, ale jak ještě ukážu, jeho hierarchie je podobná řazení dona Pabla. Podle něj jsou kameny tak silné proto, že jsou velmi staré, pocházejí z vesmíru, z původního ohně. Na rozdíl od dona Leonarda, don Pablo uváděl, že duchové rostlin jsou slabší, než duchové lidí a zvířat. Zatímco v jeho případě jde jistě o vliv západní vědy a jejího řazení souvisejícího s teorií evoluce, u dona Leonarda cítím víru více přírodní, která vychází z toho, že duchové rostlin jsou čistší a mají poznání, moudrost či vědomí, které my lidé nemáme.

Také u dona Leonarda se mi zdálo obtížné zjistit, co se stane s duchy rostlin, lidí a zvířat poté, co jejich tělo přestane vykonávat fyzické funkce. I od něj jsem nejprve získala odlišné odpovědi, kdy jedna tvrdila zánik ducha spolu s tělem a druhá pouze to, že duch tělo opustí. Když jsme se této nesrovnalosti více věnovali, vyšlo najevo, že duch po smrti své tělesné schránky vychází ven a zaniká ve smyslu zmizení z tohoto světa, jak jej běžně vnímáme. Don Leonardo říkal, že se například setkává se zesnulou matkou své ženy, což znamená, že její duch kdesi dále žije, ale nikoli ve světě naší každodenní reality. Odkud takový duch mrtvého přesně přichází a kam se navrácí don Leonardo neuváděl. Zmiňoval pouze jakýsi jiný svět, který byl v protikladu ke světu našemu.

4. Doña Graziela (mestická léčitelka)

Zmínila jsem již, že bylo leckdy velmi obtížné získávat od svých informátorů jakési ucelené a ustálené informace. Jedním z důvodů byla jistě přirozenost odlišného myšlení mého a pucallpských obyvatel. Po celou dobu svého prvního terénního výzkumu jsem se učila, jak tamním lidem klást správné otázky, aby opravdu rozuměli, kam jimi mířím. Právě kvůli nejasnosti mých otázek mohlo docházet k tomu, že jsem na stejnou otázku obdržela při různých příležitostech různou odpověď, stejně jako i z důvodu onoho fenoménu, že v peruánské džungli vzácně zazní "já nevím".

Komunikační problém vyvstával s doňou Grazielou ještě o něco více, než s ostatními. Namísto odpovědi na některé otázky mi například věcně sdělila, že se "ted" zrovna musí věnovat nějaké jiné činnosti jako například praní prádla. Když jsme se k dané

³⁰ Don Leonardo například uváděl, že duch se nachází v semeni rostliny a spolu s ní potom roste i jeho síla.

otázce vrátili později, zdálo se, že má připravenou odpověď. Neodvažuji se hodnotit, zda potřebovala čas na to, aby si urovnala své myšlenky a mohla mi podat upřímnou odpověď, či na to, aby se nad danou otázkou vůbec poprvé zamyslela.

Nechtěla bych zde snižovat vědomosti této obdivuhodné ženy, zdála se mi ztělesněním skutečnosti, že proces léčení je záležitostí praktickou a nikoli filosofickou. Tento názor v tamních podmínkách převládá a blízkost divokosti džungle, u které doña Graziela žila, jej pouze posilovala. Navíc se odvažuji tvrdit, že jako žena byla také praktičností blíže, než její mužští protivníci, kteří jsou snad přirozeně více filozoficky založeni.

Doña Graziela byla jedinou léčící ženou, se kterou jsem se seznámila. Byla to sestřenice dona Pabla, díky němuž jsem ji poznala, a ze všech mých informátorů žila nejbližší džungli. V době, kdy jsme se poznali, se zrovna přestěhovala ze svého starého domu s palmovou střechou o pár kilometrů dál od civilizace a blíže k lesu, kterého tam každým dnem ubývá. Na jeho okraji u řeky Ucayali si koupila větší pozemek a na něm z kůlů a jakési pytloviny postavila provizorní dům.

Jejím snem bylo zakoupit více částí zbytků džungle a uchránit je před dalším ničením. O takto uchované části lesa tamní lidé hovořili jako o *jardín botánico* (botanická zahrada). Jejím základem je sice původní lesní porost, i když již značně poničený těžbou, ale její další vývoj již měl částečně záviset na lidských zásazích. Záměr jejích majitelů byl nechat ji částečně znovu sobě samé, jejímu divokému bujení, a částečně podporovat růst takových rostlin, které chtěli užívat k léčebným účelům. Snad proto o ní hovořili jako o *jardín botánico*. V tamních podmínkách skýtá mnohem větší potenciál k růstu a pěstování stávající les, než plocha, kterou by bylo nutné znovu osázet od začátku. Také je v něm větší naděje na uchování biodiversity. Přímo v tichu této divoké zahrady by se jednou měla konat ayahuasková a léčebná sezení.

Jak jsem již uvedla, s doňou Grazielou bylo obtížné vést rozhovory. Nejvíce jsem se od ní dozvíдалa, když jsem ji prostě nechala, aby mi sama vyprávěla. Příběh její životní cesty k šamanismu je rozhodně zajímavý a obsahuje charakteristické prvky procesu zasvěcení. Když bylo doně Grazielle asi 24 let, onemocněla. Trápil ji jakýsi nádor v břiše. Aby se vyléčila, rozhodla se vzít si ayahuasku³¹. Pila prý každý den po tři měsíce a posledního devadesátého dne plakala, neboť zemřela, a tak přestala pít. Asi 15 dní po této zkušenosti se jí ve snu zjevili dva vojáci a ukázali jí jakýsi papír, na kterém stálo, že ještě toho dne s nimi musí jít, neboť ji volá *banco de agua neboli sumiruna* (označení pro velké šamany a mistry léčitele, ať už skutečné či pouze duchovní).

A tak s nimi vstoupila do vody, neboť jí řekli, že ji tam potřebují. Ukázali jí ohromné nemocnice s mladými bělošskými lékaři, oblékli jí uniformu a provedli jí po městě, aby poznala všechny druhy zvířat a různé jiné věci. Potom jí oba dva vojáci zase doprovodili nazpět. Dalšího dne se situace opakovala. Znovu vstoupila do města pod vodou a se *sumirunou*, který krásně zpíval své *ikaro (icaro)*, tam pila *purgu de la noche* (očistný odvar noci) neboli ayahuasku. Třetího dne se znovu vrátila a tentokrát za doprovodu fanfár obdržela kapitánské oblečení s řády na ramenech. Všichni

³¹ Pravděpodobně od svého otce, který také býval šamanem.

přítomní ji museli pozdravit a potřást rukou, neboť od té chvíle měla vládnout medicínou a léčit nemocné.

Od té doby doña Graziela léčí za pomoci tabákového kouře z *mapacha*³² a kafrové vody (*al camfor*), kterou si dává do úst. Díky těmto látkám vstupuje do slabého stavu transu, ve kterém prý dokáže rozpoznat, co a kde člověka trápí. Přestože doña Graziela umí připravit ayahuasku, po mnoho let ji vůbec nepila. V době, kdy jsem ji navštívila, hovořila o tom, že by se k jejímu užívání chtěla znovu vrátit, a nějakou dobu po mém návratu sem do Prahy jsem dostala zprávy o tom, že ayahuasku zase začala užívat.

Kromě tabáku a kafrové vody si doña Graziela také občas připravuje odvary z jiných rostlin, které večer vypije a jejichž duchové se jí zjevují ve spánku a učí ji všelijakým užitečným věcem³³. Když člověk sní, může prý ve snu cestovat ve svém duchovním těle a setkávat se s mnoha lidmi, tedy s jejich duchy. Jednou z rostlin, které doña Graziela ovládala, bylo *ajosache*, jehož vlastník či matka ji odnášela s sebou a učila mnoha věcem o vesmíru, vodě i zemi. Když za doňou Grazielou přijde nějaký pacient, povídá si s ním o tom, co jej trápí a potom mu řekne, aby se vrátil následujícího dne. V noci se jí potom zdá o tomto člověku i o tom, co jej trápí a jak jej vyléčit. Dalšího dne jej léčí s pomocí kafrové vody, kterou dává na místo, které člověka bolí.

Podle doni Graziely má každá rostlina jednoho ducha, který se o ni stará. Tento duch je jakési "tělo rostliny, které ji opatruje". Po světě prý chodí mnoho duchů dobrých o zlých. Ti zlí patří rostlinám, jež ubližují a které náležejí čarodějům. Přicházejí prý tehdy, když člověk nedodrží předepsanou dietu, jen tehdy se duchové stanou zlými a daná osoba, která je k sobě pozve, také. Už nebude vládnout medicínou, ale čarodějstvím. Podle doni Graziely člověk nemůže působit dobro i zlo, ale jen to či ono. Duchové tedy nejsou dobří či zlí od přírody. Jejich povaha záleží na každém člověku a na tom, jestli dietu dodrží dobře či špatně.

Doña Graziela prý vůbec nemá své vlastní duchy, ale kdykoli kouří tabák, přicházejí k ní dva druhy duchů: tabáku a kafrové vody, kteří vypadají jako lékaři. Duchové ostatních rostlin se jí ukazují pouze ve snech poté, co z nich vypila odvar. Když chce, přichází za ní ale i dnes ve snu matka ayahuasky, která se jí zjevuje jako stařeček, ale může prý mít mnoho forem. Říká, že tohoto ducha ještě nemá ve svém těle, pouze "nějaké znalosti medicíny". Doně Graziela se vždy zjevují stejní duchové, ale neví, jestli se s nimi setkávají i jiní šamani. To může znamenat, že doña Graziela nikdy nepracuje s jinými léčiteli, ale také to může být pouze známkou oné praktičnosti, která nehledá odpovědi na otázky teoretické, neboť ji zajímá pouze to, že něco funguje.

Stejně jako všichni mí informátoři věří i doña Graziela v křesťanského Boha. Každý večer před spaním kouřila *mapacho*, vyplachovala si ústa vonnou vodou a odříkávala modlitby k Bohu, Ježíši Kristu a panně Marii. Bůh podle ní stvořil vše dobré i zlé a tedy i rostliny léčivé a ty, které mohou člověku škodit. Zdá se, že to odporuje uvedenému skutečnosti, že podstata dobrých a zlých duchů není dána od přírody. Takovou

³² Místní označení cigaret z přírodního tabáku.

³³ Don Pablo se zmínil o takovýchto rostlinách, které učí ve spánku a kterým říkal *oníricos*. Podle něj je velmi obtížné si na tyto věci v bdělém stavu vzpomenout a proto dával přednost ayahuasce, která učí ve stavu bdělosti. Pro doňu Grazielu to asi obtížné nebylo a naučila se tak většinu věcí, které znala.

nesrovnalost by snad mohla smířit křesťanská víra ve slabosti člověka, který podléhá našeptáváním ďáblovým, čímž se přiklání ke konání zla ve světě a strhává na svou stranu také duchy některých rostlin. Ďábel sám je stvořením nejvyššího Boha, od kterého se však z vlastní vůle odklonil.

Odpovídala by tomu i představa doni Graziely, podle které má každý člověk dva duchy: jednoho dobrého a druhého zlého. O tom, co dělá náš dobrý duch například ve spánku, víme z našich snů. O tom, co dělá náš zlý duch, prý nikdo vědět nedokáže, ale pravděpodobně také opouští tělo, aby obtěžoval ostatní. Je podle ní také tím, kdo nám říká, abychom dělali špatné věci.

5. Don Elisvan (mestický léčitel)

Don Elisvan byl muž malé postavy a velkého srdce. Seznámila jsem se s ním bohužel až ke konci svého pobytu v Pucallpě, ale každá chvíle s ním mi byla velkým přínosem jak pro výzkum samotný, tak pro osobní potěšení a radost. Jeho odvážný přístup k životu a jeho humor a veselí byly velmi nakažlivé.

Se svou ženou a pěti dětmi žil v cihlovém domě v poměrně klidné části Pucallpy. Vchodové dveře stínil palmový přístřešek a poté, co jimi člověk prošel, ocitl se na miniaturním dvorečku s jakýmsi bazénkem, kde často dováděly jeho děti. Celý dům díky této vodní lázni připomínal oázu uprostřed pouště a skýtal svěží úlevu tělu i duchu příchozího návštěvníka.

Don Elisvan si utvářel hlubokou životní filosofii, kterou uplatňoval i na své pacienty, a jeho jedinečný dům ji jistě odrážel. Bylo mu 54 let, ale svou životní energií připomínal tak třicetiletého muže. Říkal o sobě, že není šamanem, pouze *vegetalistou*, přírodním léčitelem. Již dvacet let se věnuje studiu rostlin a jejich léčebných účinků, a přesto tvrdí, že ještě nezná mnoho. Nikdy prý neměl žádného formálního učitele, jen si povídal s mnoha lidmi a dva na sobě nezávislí muži mu kdysi umožnili požit rostliny učitelky.

Protože je věřící křesťan, považuje za svého učitele boha a Ježíše Krista a vedle nich také rostliny doktory, které jsou božím stvořením. O životní dráze a studiu říká: "Učíme se po troškách, tak jako po kuřátku zobe jednotlivá zrnka. Musíme se naučit milovat a poznat sami sebe a kritizovat sami sebe dříve, než ostatní. Každý z nás musí být architektem sebe sama. Potom k nám přijde moudrost."

Don Elisvan byl jediný, kdo mi často jednoduše řekl: "To nevím," a dodal: "To se teprve učím." Jeho upřímnost a otevřenost k dialogu tak v místních podmínkách neuvěřitelně ohromovaly a současně jeho slovům dodávaly velkou sílu. Podle něj naše poznání neustále kolísá mezi tím, co už víme, a tím, že nevíme nic. Když to říkal, kreslil rukama jakési pomyslné kopce. Pouze Ježíš Kristus má podle něj stabilní poznání, které odpovídalo jakési konstantní čáře rovného horizontu.

A tak se vždy nejprve obrací v modlitbách k Ježíši Kristu a když přijde, nikdy jej nevidí, pouze cítí jeho přítomnost jako jakési teplo a vnitřní klid. Ten prý potom sešle duchy, aby mu pomáhali. Duchové vzduchu přicházejí, aby jeho dům udržovali v čistotě. Duchové vody pročišťují tělo a duchové ohně vzbuzují lásku, dodávají

člověku moc a sílu, stejně jako i poznání. Duchové země potom hlídají lidské kroky a starají se o to, kam jdeme a aby se nám nic zlého nepříhodilo. Základní duchové se tedy podle něj pojí k jednotlivým živlům.

Jiné duchy prý nezná, kromě duchů rostlin, jež učí a léčí. Jsou základem těchto rostlin a mohou se ukazovat jako lidé, ptáci či rostliny. Každému člověku se ukazují jinak, neboť jejich podoba závisí na samotném člověku a na tom, jaký je jeho způsob života. Jejich přítomnost osvětluje nebe. Když člověk vypije nějakou rostlinu, její duch se mu zjevuje ve snech.

Podle dona Elisvana musí každý člověk sám prosit danou rostlinu, aby jej vyléčila. Nesmí se jen spoléhat na léčitele. Také vinu za onemocnění musí podle don Elisvana každý přičítat sám sobě a nikoli nějaké cizí osobě. Neexistují žádné zlé duchové od přírody, veškeré zlo pochází od nás samých. Například když se hádáme, zlobíme a křičíme, vysíláme tak k druhému člověku zlé duchy. Pakliže je tento člověk silný a žije přiměřeným životem, tyto duchové mu nemohou ublížit a vrátí se ihned zpátky k člověku, který je vyslal, což škodí jen jemu samotnému. Pouze tehdy, je-li daná osoba slabá a nežije správným způsobem, může jí zlý duch způsobit nemoc, za což však daná osoba může vinit jen sebe sama, neboť je odpovědností každého člověka, aby žil dobrý život a pěstoval si vlastní sílu. Každý nemocný člověk musí rozpoznat svou chybu a teprve potom mu může rostlinný prostředek pomoci se rychle uzdravit.

Podle dona Elisvana je možné se setkávat s jinými lidmi, kteří mohou žít na velmi vzdálených místech. Sám se prý takto s několika lidmi setkává, a to buď v hluboké koncentraci, do které je možné se ponořit po požití ayahuasky nebo bez něj, anebo ve snech. Je důležité dodržovat správné stravování a potom je prý možné rozmlouvat na dálku. Člověk prostě na druhého myslí a přeje si, aby se setkali a pak se setkají a mohou spolu rozmlouvat. Když se dva takto lidé sejdou v astrálních tělech ve snu, zdá se jim stejný sen, který si budou pamatovat. Dokonce se z něj prý někdy probudí ve stejný okamžik.

Každý člověk má tedy také svého ducha neboli duši, která může cestovat, když spíme, stejně jako i zvířata mají duchy neboli svou podstatu, duši. Žádný z nich není špatný od přírody. Lidský duch je zlý pouze tehdy, když člověk nežije dobrým životem. Duchové rostlin mohou člověku ublížit, ale jen proto, že nedodrží to, co mu přikáže, aby udělal.

Don Elisvan si sám připravuje ayahuaskový odvar z rostlin, které buď sám nasbírá anebo které mu případně doveze jeho švagr z pozemku, který společně vlastní ve vzdálenosti několika hodin cesty po řece. Jezdívá tam poměrně často, aby mohl pobývat v přírodě, která je podle něj nejlepším učitelem.

Má několik přátel, se kterými si někdy bere ayahuasku a poté se spolu dělí o své zážitky a diskutují o všelijakých problémech. Říká, že duchové se mu ukazují jinak, než jeho druhům, ale těmto třem mužům se prý někteří duchové ukazují shodně. Myslím, že to don Elisvan vysvětloval tím, že mnohem častěji pijí tento odvar společně. Podle něj je možné také podělit se o své vize s někým dalším tak, že na sebe budou tyto lidé myslet a přát si tak učinit. Funguje to prý na podobném principu jako koncentrace a setkávání v ní.

6. Don Pablo (mestický šaman a lékař)

Nejvíce času jsem strávila s donem Pablem. V dlouhých chvílích rozhovorů jsem se snažila navázat na knihu, kterou pro nás ostatní vytvořil s antropologem Luisem Eduardem Lunou³⁴. Tato publikace plná Amaringových obrazů a popisů, spolu s Lunovým komentářem a identifikací rostlin a zvířat, se musí stát studnicí studijního materiálu a inspirace každému, kdo se kdy zastavil, aby rozjímal nad přírodou, cizími kraji, životem a smrtí, ať obyčejnému člověku, jehož tázání neutichá, nebo antropologovi, etnobotanikovi či jinému vědci. Je plná obrazů světa, který můžeme na vlastní oči uvidět či na vlastní kůži pocítit v peruánském amazonském pralese. Obsahuje stromy a jiné rostliny, zvířata i osoby, stejně jako i duchovní bytosti a znázornění energetických sil, jak se Amaringovi v jeho životě zjevily.

Donu Pablovi bylo v létě, kdy jsem jej navštívila 62 let. Bylo vidět, že býval velmi energickým mužem, i když v té době na něj jistě začínalo doléhat stáří. Často se rád zasníl a jeho pohled jej unášel kamsi daleko, do míst, která jiní mohli jen stěží zahlédnout s ním. Je to výtečný učitel se širokým polem znalostí, což umí dodnes ukázat.

Don Pablo žil s částí své rodiny blízko centra Pucallpy. Jeho dům byl dřevěný, ale vždy čistý a krásně zdobený. Proudil v něm život, který jakoby se jej úplně netýkal. Don Pablo měl dosud kolem sebe studenty, kteří se zdáli být jeho rodinou více než ta vlastní. Také mne na necelé tři měsíce přijal jako svého studenta a ochotně mi mnoho a mnoho hodin vyprávěl o tom, co se ve svém životě naučil. Někdy, když jsem do jeho domu přišla, se necítil zcela ve své kůži, ale často se zdálo, že mu vzpomínání vyprávění o zkušenostech s nadpřirozeným světem či o dalekých krajích, které navštívil, přináší úlevu i zlepšení zdravotního stavu.

Jeho pojetí duchovního světa je velmi pestré a skutečnost, že jsem od něj získala velké množství informací, nevychází pouze z toho, že jsem s ním strávila nejvíce času, ale právě i ze samotné pestrosti jeho vizí, vnímání a chápání "neobyčejné skutečnosti". Vyhledala jsem jej krátce po mém příjezdu a až do konce svého pobytu jsme vždy měli o čem hovořit.

Na mou první otázku, jací duchové jsou, začal don Pablo popisovat, jak se setkával s duchy různými, různě vypadajícími a s různými dovednostmi. Říkal, že duchové přemýšlejí jinak než lidé, že jsou neuvěřitelně pořádní a jejich práce nikdy neutuchá. Každý z nich vykonává určitou činnost. Fungují v daném řádu a jejich život se zdá být harmonickým tancem, který je hledáním dokonalosti. My lidé takoví nejsme, na rozdíl od duchů máme mnohá omezení.

Také podle dona Pabla má ducha vše živé, tedy rostliny, živočichové a lidé, ale i kovy či některé kameny. Jiní duchové se starají o zemi, vody a lesy a další prý na Zemi přicházejí z jiných oblastí vesmíru. Don Pablo je silně věřící křesťan a ačkoli ani on sám nepatří k žádné organizované církvi, věří v nejvyššího Boha a Ježíše Krista. Vedle duchů prý tedy ve svém životě vídal také anděly.

³⁴ Luna, Luis Eduardo & Amaringo, Pablo: *Ayahuasca Visions: the religious iconography of a Peruvian shaman* (1999).

Don Pablo se mi přiznal, že ayahuasku nezačal pít proto, aby se stal léčitelem, k čemuž nakonec na nějakou dobu došlo, ale proto, aby zjistil, zda Bůh existuje či ne. Ačkoli jej nikdy nespáčil, neboť to pro člověka není možné, došel prý kdysi na jakési místo, kde s Bohem mohl rozmlouvat. Ten mu ukázal nějaký tunel, který se jmenuje *conducto*. Don Pablo se do něj mohl podívat, ale nemohl tam jít. Cítil velký tlak a měl pocit, že by jej to uvnitř roztrhalo na kousky a on se tak rozplynul, jako ve smrti.

Jestli jsem donu Pablovi správně rozuměla, potom podle něj v okamžiku smrti musíme do tohoto tunelu vstoupit. Jak ale uváděl, nemusejí tam všichni. Některé bytosti, které hledají dokonalost, a osoby s čistým srdcem se prý mohou stát něčím jiným, například zvuky. Podle dona Pabla byly zvuky první věcí, kterou (nebeské) bytosti stvořily: zvuky tak jemné, že je normálně nedokážeme slyšet. Tyto zvuky pravděpodobně tvoří ostatní věci, neboť i my sami jsme z nich podle něj stvořeni, a tak je každý z nás jakýmsi světem.³⁵

Bůh sám je podle dona Pabla čistou dynamickou energií, která je jako spousta elektřiny a o které říkal "*te jala*" neboli "vláčí tě, tahá tě" a ukazoval zaťaté pěsti, z čehož jsem nejvíce cítila skutečnost, že nás Bůh drží, "svírá ve svých pěstech" a v jakési rovině určuje naše kroky.

Don Pablo uváděl, že duchů existuje velké množství, je možné je zařadit do různých skupin a podle síly hierarchizovat. Každá třída se podle něj vyznačuje určitým vzhledem a způsobem oblékání. Nejvýše z celého duchovního světa je podle něj Bůh, který stvořil vše ostatní, nejprve svého syna Ježíše Krista a spolu s ním další: *los arcángeles* (archandělé), *los arcontes* (archonti; dávní, někdejší princové – *príncipes ancianos*), *los serafines* (serafíni), *los reyes* (králové), *los príncipes* (princové), *los tronos* (šp. trůny), *las virtudes* (šp. ctnosti; ženy, které jsou jako královny), *las potestades* (šp. authority), *los querubines* (cherubíni), *los ángeles* (andělé).

Všechny tyto bytosti Bůh stvořil, aby pracovaly. Jsou to bytosti nebeské a mají tolik síly, že se prý nikdy neunaví. Nikdy nepotřebují spát a odpočinkem je pro ně to, když zanechají jedné práce a začnou nějakou jinou. Stvořily společně vesmír, zemi a člověka. Potom mi don Pablo vyprávěl biblický příběh stvoření a vyhnání z rajské zahrady. Těmto *seres celestiales* (nebeským bytostem) don Pablo říkal někdy také *antineutrinos* a stály tak v protikladu k bytostem pozemským neboli *neutrinos*.

Vedle těchto nebeských bytostí, které jsou nejbližší samotnému Bohu, existují různé duchové. Za ty nejvyšší označil don Pablo duchy vesmíru neboli duchy jiných světů. Tato skupina obsahuje ještě několik podskupin: *los sylphos* (sylfové), kteří náležejí gravitaci; *los jerusel*, kteří hlídají meze jednotlivých galaxií; *los puyurunas* neboli

³⁵ Šamani hovoří o komunikaci s duchy, která je někdy verbální, ale většinou souvisí s písněmi, s *ikary*. Indiáni Šipibo-Konibové říkají, že duchové zpívají a svými písněmi malují před očima šamana jakési obrazce, které mu umožňují se k těmto písním duchů přidat a naučit se je – viz Angelika Gebhart-Sayerová: *The Geometric Designs of the Shipibo-Conibo in Ritual Context* (1985). Narby (1999:68-71) naznačuje souvislost s tím, že také DNA je formou jazyka, neboť buňky vysílají elektromagnetické vlny, jež vibrují, což je také zvukový úkaz (str. 129). Také Capra (1991:268-9) naráží na skutečnost, že "atomy tančí a svými pohyby vytvářejí zvuky" – citace Alexandra Davida Neela z jeho *Tibetské cesty* (1936). Tato souvislost duchů, atomů a zvuků se mi zdá jako možným polem pro další výzkum.

duchové atmosféry (starají se o pohyb větru a deště) a *los tedolim*, kteří se starají o pohyb planet.

Následují duchové živelů a duchové kamenů a kovů, kteří jsou prý velmi silní, neboť v sobě mají oheň. Byly prý stvořeny na počátku a jsou ze stejné hmoty jako Slunce a hvězdy. Mezi nimi nejsilnější jsou prý *los pedernales* (křemeny, pazourky), které proto Indiáni užívali ke křesání. Zvláštní skupinou kamenů jsou *los incantos*, které mohou mít podobu všelijakých věcí, mohou například vypadat jako bota nebo had. Když jim člověk obětuje tabák vylouhovaný ve vodě a dodrží osmidenní dietu, může se prý potom ve snech od jejich duchů mnoho naučit.

Některé vzácné kameny jako například diamant se mohou znovu spojit s vesmírem, ze kterého přišly. Jejich duchové jsou potom silní jako duchové vesmíru. Protože duchové kamenů mají duchy, považuje je don Pablo také za živé entity. Obyčejné kameny, které nejsou vzácné, mají prý duchy mnohem slabší, dokonce méně silné, než má následující skupina, kterou jsou duchové vod, země a lesa.

Tito duchové jsou prý degradovanými anděly, kteří přišli na Zemi, neboť chtěli být svobodní. Podle dona Pabla je však svoboda vždy omezená a tak tito andělé musejí nyní zůstat zde na zemi a nadále sloužit Bohu. Zdá se, že díky tomuto svému činu tak naopak svobodu ztratili. Příkladem duchů vzduchu jsou *lamparillas* (š. lampičky), *malignos* (š. zlí) nebo *tunchis* a prý mají na starost gravitaci Země. Duchové země žijí v jejím nitru, respektive v jeskyních a v kopcích. Jejich podskupinou jsou *los sucubos* (š. upířice), *los incubos* (š. démon), *los gnomos* (š. skřítky, gnomové), *los duendes* (š. skřítky), *los rítala*, *los cachibolleros*, *allparuna* (keč. lidé země) a *runamula* (osoba, která se proměňuje v mulu), kteří však nežijí v zemi.

Duchové vod žijí například v řekách a jezerech a jejich příkladem jsou *yakurunas*, *ondinas*, *sirenas*, *yakusos*, *hícudos* a *yakupallas*. Všechny tyto podskupiny označuje don Pablo společným výrazem *humanoides*, který vyjadřuje, že vypadají jako lidé. Dalšími duchy vod jsou delfíni, o kterých hovoří jakožto o *hiperquímicos*, což vyjadřuje, že se mohou proměňovat a ukazovat ve zvířecí i lidské podobě. Mezi duchy lesa patří *Chullachakis*, *las napeas*, *los sacharuna*, a *amarideas*, dále v něm žijí *los rondadores*, *los camiris* a *los umasupay*.

Také lidé mají podle dona Pabla své duchy. Všichni jsme prý stvořeni z mnoha duchů, neboť například každá naše buňka má svého ducha. Na vrcholu hlavy má každý z nás jakéhosi hlavního ducha, který náleží tělu jako celku a díky své poloze může komunikovat se spirituálním světem. Tento duch je přikryt jakousi energií duchu podobnou, kterou don Pablo nazývá *ether astral* a která hlídá ducha, aby nemohl jít, kam se mu zachce. Když člověk pije ayahuasku, tento *ether astral* poklesne a lidský duch tak může uvidět jiné věci než obvykle. Za určitých okolností může duch dokonce *ether astral* projít a cestovat tak do jiných míst. Tento duch člověka neboli jeho duchovní tělo je v tu chvíli podobné tělu ostatních duchů. Podle dona Pabla má naše duchovní tělo jakési chloupky.

Lidského ducha prý vkládá do těhotné ženy sám Bůh a odpovídá v podstatě naší energii. Obyčejný člověk nezískává žádné další duchy zvenčí, to mohou pouze šamani, ke kterým prý tito duchové přicházejí a vstupují do nich například při léčení. Jinak jsou tito duchové kdesi pryč a šaman je jako každý jiný člověk. Když se don Pablo

ještě věnoval léčení, míval prý své osobní duchy, kteří přicházeli například z jiných planet, když je zavolal, protože léčil. Když nepracoval, někteří z těchto duchů zase odcházeli někam jinam a jiní mu zůstávali nablízku nebo dokonce v jeho těle.

Každý z nich měl nějaké jméno a ti, kteří zůstávali donu Pablovi poblíž, se starali o jeho pokoj a knihy a když někam cestoval v duchovním těle, šli s ním. Když odcházel, aby léčil, tito duchové zůstávali v jeho pokoji a hlídali jej. Získal je prý tak, že zpíval. Tehdy se duchové přibližují a člověk s nimi může navázat přátelství. Jedním z nich byl Prince Tahúr a další se jmenovala Lola Baluarte.

Od té doby, co don Pablo přestal ayahuasku pít, s duchy už se prý setkávat nemůže. Jeho rozhodnutí nikdy více nepít ayahuasku souviselo s tím, čemu se říká šamanské boje. Když šaman léčí nějakého člověka, musí se často setkat a střetnout s duchy jiných lidí či jiných šamanů, kteří nemoc způsobili, neboť když do nějakého člověka vstoupí zlí duchové, onemocní. Při jedné takové příležitosti prý dona Pabla málem zabili a zachránil jej jistý šaman, který byl silnější než don Pablo a pomohl mu. Poradil mu prý, že aby mohl v léčení pokračovat, bude muset své nepřátele zničit. Don Pablo říká, že nechtěl nikoho zabít, a tak se raději rozhodl přestat ayahuasku pít. V příštím roce jej pronásledovaly zlé sny a představy a v té době mu prý pomohla skutečnost, že hodně četl Bibli. Od té doby se může setkávat pouze s anděly a cherubíny, kteří jsou prý mnohem krásnější než duchové, neboť jsou čistou energií.

Podle dona Pabla když nějaký člověk zemře, zůstane v nekonečnu, stane se pouhou energií bez rozumu, myšlenek, paměti i vědomí. Do jeho pojetí posmrtného života se často vkrádaly křesťanské motivy. Energie dobrých lidí prý po smrti odcházejí k Bohu, odkud je sem jednoho dne zase vrátí, neboť Bůh prý znovu oživí tyto dobré lidi, kteří zemřeli a nyní v naději čekají. To ale učiní teprve poté, co zničí tento svět. Zde potom znovu ustaví ráj. Energie neboli duch ostatních zmizí, stane se součástí něčeho jiného, odjede k nějakému živlu nebo k rostlinám.

Co se posmrtných vyhlídek týká, výjimku podle dona Pabla tvoří lidé, kteří v tomto životě vůbec nic nemají a vůbec nic nechtějí. Pouze taková osoba, která bude neustále zvyšovat svoji energii, si může vypěstovat duchovní tělo a po smrti se v ducha proměnit. Tato proměna souvisí s tím, z čeho je utvořeno naše tělo. Podle don Pabla neexistuje pouze fyzická hmota (*materia fysica*), ale také jakási duchovní hmota (*materia espiritual*).

Všichni duchové jsou prý stvořeni z jakýchsi částic, jejichž příkladem jsou *bedones* (los archontes), *astrones* (některé nižší nebeské bytosti) či *espiritones* (los sylphos). Nejčistšími jednotkami, jakými jsou atomy či buňkami spirituální hmoty, jsou podle dona Pabla *epistómas*, ze kterých jsou stvořeni pouze archandělé. My lidé jsme však uspořádáni z pouhých hmotných buněk a jsme prý mnohem více *energía controlada* (kontrolovanou energií), což znamená, že nemůžeme svobodně jít kamkoli do jiných světů.

Zdá se, že abychom si zvýšili energii a mohli se nakonec proměnit v ducha, musíme nějakým způsobem sbírat některé z těchto spirituálních částic či v ně naše hmotné buňky průběžně proměňovat. Osoba, která získá spirituální tělo, se podobá duchům a ve smrti se v ducha promění. Nakonec se může i setkat s Bohem tak, jako toho jsou

schopni duchové. To se ale prý podaří jen velmi málo osobám jako například některým šamanům. Jejich duch potom bude vypadat dále jako člověk.

Podle dona Pabla je například možné setkat se s duchy zemřelých rodičů, a to tak, že jejich energie znovu povstane a promění se do podoby jejich těl. To prý může způsobit například ayahuaska nebo parapsychologové.

Duchové zvířat mají podle dona Pabla menší sílu, než mají duchové lidí. Hlavní rozdíl, který uvedl, je, že lidé na rozdíl od zvířat mohou opouštět své tělo. Každé zvíře má svého ducha, který prý vypadá jako toto zvíře samotné, ale může se také proměnit ve sfingu. Člověk si ale musí dát pozor na to, že někteří šamani se také mohou ve zvířata proměňovat. Don Pablo mi říkal, že zvířata, stejně jako rostliny, nemají vědomí, ale pouze podvědomí.

Duchové rostlin pocházejí podle dona Pabla z různých míst ve vesmíru a vstupují zde do rostlin, aby je utvářeli, a to tak, že koncentrují či stlačují energii a přetvářejí ji tak v materii. Takto prý duchové stvořili i zvířata, lidi a jejich duchy, kteří jsou duchy nižší třídy. Společně v kruhu stlačovali energii, která se hýbala a mlela, tak dlouho, až se stala hmotou. Stejně tak nikdy nedochází ke zničení materie, ale k pouhé proměně v energii. Touto energií je Bůh a pouze duchové s ní umějí pracovat, člověk ne.

Don Pablo uváděl, že duchové zvířat a rostlin jsou nižšího řádu než duchové lidí. Na druhou stranu jsou však podle něj duchové rostlin mnohem čistší a tedy i lepší než duchové lidí. Zdá se, že toto je typickou ukázkou slučování prvků z různých zdrojů, kterého je ze všech mých informátorů don Pablo nejlepším příkladem. Zde se objevuje vliv tradičních kultur, které rostliny a jejich duchy považují za lepší bytosti než lidi, a současně vliv moderních vědeckých teorií, podle kterých je člověk bytostí na vyšším vývojovém stupni, stejně jako i křesťanství.³⁶

Don Pablo jednou přímo zmínil, že člověk je pánem rostlin a živočichů. Říkal také, že to není výsledkem evoluce, ale mutace, což by mohlo podle jeho představ souviset s tím, co zmiňoval o jedinečné schopnosti člověka opouštět své vlastní tělo dle vůle. Ještě bych zde měla upřesnit, že když někteří mí informátoři hovořili o větší čistotě duchů rostlin a naznačovali tak jejich nadřazenost nad lidské bytosti, jednalo se nejspíš o duchy rostlin, které jsou léčivé nebo které vyvolávají změněné stavy vnímání a umožňují tak člověku léčivé schopnosti objevovat.³⁷

V souvislosti s pronikáním poznání západní vědy do neindustrializovaných oblastí bych ještě chtěla zmínit, že don Pablo hovořil také o jakýchsi bytostech či duchách náležejících k jednotlivým buňkám, ať již mikrobům či těm, jež utvářejí mnohobuněčný organismus. V harmonii s logikou vědeckého poznání jsou prý tyto duchové na nejnižší úrovni ze všech uvedených skupin.

Obyčejné věci prý ducha nemají. Výjimkou jsou již zmíněné a vysoce ceněné kameny a kovy. Existují však také výjimečné věci, které jsou na pohled obyčejné, ale protože patří člověku, který má sílu, mají v sobě sílu i ony. Například oblečení

³⁶ Viz srovnání s hierarchií dona Leonarda, který právě považuje duchy rostlin za lepší a silnější než duchy lidí či zvířat – str. 15 této kapitoly.

³⁷ U dona Leonarda se určitě jednalo o rostliny všeobecně, zatímco duchové liány ayahuasky jsou prý ještě silnější, dokonce silnější než duchové kamenů.

takového člověka ducha může mít. Běžně připravené jídlo v sobě neobsahuje žádného ducha, pouze má vlastnosti, které "narážejí", což má pravděpodobně význam skutečnosti, že ovlivňují organismus, který je do sebe pojme.

Některé rostliny mohou mít podle dona Pabla více než jen jednoho ducha. Jako příklad uváděl ayahuasku, která má duchů několik. O každou její rostlinu se prý stará muž s dýmku a pták *chicua*, kterého je možné vidět poletovat v její blízkosti a který dává léčiteli znamení, zda si může danou rostlinu v daný okamžik vzít anebo zda má s jejím sběrem počkat na jindy.³⁸ Další stálí duchové každé rostliny ayhuasky jsou cvrček, domorodá žena Šipibů a jakási nymfa. Donu Pablovi se pokaždé zjevovali ve stejné podobě.

Ayahuasku považuje za neobyčejnou rostlinu. Proto mívá velké množství duchů (jednotlivá rostlina může mít ještě další mimo uvedených). Don Pablo jí říká "oko vesmíru", což prý vyjadřuje skutečnost, že s její pomocí může člověk uvidět a poznat všechna mystéria a záhady světa, například se člověk může dozvědět o historii nebo o různých náboženstvích. Když si z ní připravoval odvar, používal ještě také další rostlinu čakrunu (*chacrana*), která vizím dodávala barvy. Samotná ayahuaska prý způsobuje pouze vize černobílé.

Když nějaká rostlina zemře nebo ji někdo utrhne, její duch či duchové podle dona Pabla přilnou k jiné rostlině. Když ale dojde k tomu, že je zničen celý les, duchové rostlin odejdou na zcela jiná, vzdálená místa kdesi ve vesmíru. Už zde nemohou dále zůstat a tak se prý promění v něco jiného.

Zvláštním druhem bytostí jsou ohromní hadi, anakondy: *sachamamy* (matky lesa), *yakumamy* (matky vod) a *huairamamy* (matky větru).³⁹ O těchto bytostech se mezi lidmi traduje mnoho vyprávění a není snad nikdo, kdo by ve svém okolí neznal alespoň jednoho člověka, jenž na některého z nich někdy natrefil. Vůbec nejčastějšími historkami jsou setkání se *sachamamou*, což je prý ohromný had dorůstající až několik desítek metrů. Při takovéhle velikosti se přestane pohybovat lesem a celá obrostle stromy. Člověk ji pak klidně přehlédne a většina lidí ji objeví například tak, že do ní zasekne mačetu v domnění, že jde o tlející kmen stromu. Tehdy se *sachamama* začne hýbat a člověk udělá nejlépe, když uteče, neboť její pohyb může přivolat bouřku či jiná nebezpečí.

Tato zvířata jsou prý naprosto skutečná a nikoli pouhými duchy. Každá z nich má mnoho duchů, neboť každá další rostlina, která na ní vyroste, přispěje také dalším duchem. Protože jsou to živé bytosti, mohou zemřít. Na druhou stranu v sobě mají spoustu energie a jejich duch má velkou sílu. Mají elektromagnetické a hypnotizující schopnosti, což je ve stupních síly řadí kamsi na úroveň lesních duchů. Když nějaké zvíře nebo člověk projde kolem její hlavy, svým hypnotismem ho zachytí a poté sní. Na druhou stranu mohou prý duchové těchto hadů přicházet na pomoc šamanovi, který léčí.

³⁸ Viz také Luna a Amaringo (1999:47).

³⁹ O těchto bytostech píše více Luna (2002: 100-102), a také Luna a Amaringo (1999: 74-77) a další zmínky jinde). Vodní anakonda *yakumama* neboli *acorón* se může proměňovat ve velký říční parník *Aceropunta* (tamtéž str. 86-7) plný veselých lidí, který přitahuje naši pozornost, a teprve když znenadání zmizí, pochopíme, že to byla *yakumama*. Jen ve vzácných případech se člověku podaří na tuto loď vstoupit.

Ráda bych zde ještě učinila poznámku k tomu, co don Pablo uváděl ohledně časté přítomnosti hadů ve vizích. Jde o duchy, kteří mají hadí podobu a kteří v sobě prý nesou "metaforu spermatu a poznání či moudrosti". Tyto dvě věci don Pablo dává do spojitosti proto, že zárodek každého člověka v sobě prý již nese jakýsi kadlub osobnosti včetně poznání, kterého se jí podaří či může podařit dosáhnout.

Dalším všeobecně známým duchem je *Chullachaki* neboli *shapshicové*. Je jedním z duchů lesa a pánem zvířat a také jeho vztah k lidem je ambivalentní povahy. Na jednu stranu může "ukrást" nějakého člověka a odvést jej do své zahrady, kde jej postupně promění v dalšího *Chullachakiho*, pakliže jej rychle nezachrání jeho příbuzní či přátelé. Aby člověka svedl, může se proměnit ve zvíře, které bude člověk pronásledovat, aby je ulovil, anebo ve známého člověka, se kterým oběť odejde hluboko do lesa do *Chullachakiho* zahrady. Na druhou stranu také on pomáhá prý léčitelům, když jej potřebují.⁴⁰ Don Pablo o této bytosti říká, že je *hiperquímico*, což prý znamená, že může vypadat jako člověk či něco jiného, neboť je napůl člověkem a napůl duchem, a jeho energie se může proměňovat. Jednou ze schopností *hiperquímicos* je, že dokáží přesně poznat, na co člověk myslí.⁴¹

S tím, myslím, souvisí tvrzení dona Pabla, že o duchách nemůžeme říci, že by byli dobří anebo zlí. Jsou prý všichni stejní, neboť neznají smrt. Mohou prý ale zmizet, být vstřebáni energií, pravděpodobně větší, než je energie jejich. Podle něj takové rozlišení závisí až na člověku a jeho činech, kterými určuje to, zda mu duch bude pomáhat či škodit. Pracuje-li šaman jako léčitel, dané síly mu přicházejí na pomoc léčit. Pracuje-li však jako čaroděj a snaží se působit zlo, potom jsou mu jeho duchové nápomocni při ubližování jiným.

Sachamamy, *yakumamy* a *huairamamy* může vidět každý člověk, neboť tyto velké anakondy jsou prý skutečnými hady. Také *Chullachakiho* a růžové delfíny může vidět každý, a to nejspíš právě proto, že jsou *hiperquímicos*, tedy napůl lidé. Jinak prý v podstatě není možné vidět duchy, aniž by člověk pil ayahuasku. Výjimkou jsou ještě sirény a *yakuruny*, které prý don Pablo vídá někdy i dnes a které prý viděli i jiní lidé, jež nikdy ayahuasku nepili. Don Pablo to vysvětluje tím, že je prý jednodušší uvidět vodní bytosti. Je snad také možné, že tyto vodní bytosti se někdy nechávají spatřit úmyslně, neboť se říká, že by člověka rádi unesli do své podvodní říše.

Z nejdůležitějších prvků pojetí duchovního světa, které mi don Pablo poskytl, už zbývá jen několik málo informací. Když jsem se jej ptala na otázku společných vizí různých šamanů, odpověděl mi, že *ayahuasquerové* se nemíchají, neprovozují společná sezení, neboť každý z nich má své metody a své zvyky, každý z nich dělá věci po svém a dodržuje své svátky, tak jako se to liší od kmene ke kmeni a od mestického obyvatelstva. Navzájem si prý zcela nerozumí, a tak až na výjimky

⁴⁰ O *Chullachakim* take více Luna (2002:97-100), Dobkinová de Rios (1984:79) a Luna a Amaringo (1999:78-9 a jinde). Tito autoři hovoří obšírněji také o vodních lidech, *yakuruchách* – viz. pozn. 3 této kapitoly, Luna a Amaringo (1999:84-85).

⁴¹ *Hiperquímicos* jsou podle dona Pabla také růžoví delfíni anebo šamani nejvyššího stupně neboli *sumirunové* (*sumi* = poznání, *runa* = člověk, *sumiruna* je tedy člověk poznání). V této souvislosti uváděl také Ježíše Krista.

pracuje každý sám. Podle něj pouze v určitých naléhavých případech (ohrožení) může léčitel požádat o pomoc či spolupráci nějakého (silnějšího) *vegetalisty*.⁴²

I když don Pablo zastával takovýto individualistický přístup, z dalšího rozhovoru vyplynulo, že sdílení vizí je do určité míry možné. V jeden okamžik je totiž možné, aby dva lidé "viděli" to samé, ačkoli každý z nich to bude vnímat svým vlastním způsobem. Když například v jedné své vizi znázornil učedníka, jenž přijímal magické síly od jistých duchů královen,⁴³ tento učeň je musel nezbytně vnímat, stejně jako je i viděl i don Pablo. Kdyby je oba z nich uměli namalovat, v jednotlivých detailech by se však pravděpodobně rozcházel.

Také don Pablo, který měl tak hluboké znalosti o cizích kulturách, používal pojmy, které zasahovaly daleko za běžné chápání světa místních lidí. Také on používal pojmy jako meditace či koncentrace a věřil, že v těchto okamžicích naprostého soustředění je možné se "setkat" s lidmi z velmi vzdálených míst, stejně jako to umožňuje i *mareación*, ayahuaskové opojení. V jednom ze svých obrazů vizí znázornil právě takovéto duchovní setkání osob z různých částí světa. Vedle dalších mestických léčitelů v ní nalezneme domorodé šamany z kmene Šipibů, Kokamů a Kampů⁴⁴, stejně jako je tam i "guru, mistr naprostého mimosmyslového vnímání v Kršnových chrámech, který očišťuje svou duši transcendentální meditací šestého smyslu" nebo africkou ženu, "která pro léčení provozuje fetišismus".⁴⁵

Každý z těchto lidí je prý skutečný a ve chvíli, kdy je don Pablo spatřil, nacházeli se ve svých domovech. Don Pablo viděl prý tuto vizi u sebe doma a tito lidé k němu přišli v podobě své energie. Podle dona Pabla je možné, aby člověk v opojení či v koncentraci nechal ze sebe vyjít cosi, co může cestovat do jiných míst. Člověku se prý zdá, jakoby vstával a mohl se pohybovat. To, co takto z člověka vychází prý není to samé jako duch, ale jen jakási jeho energie. Takto k němu prý tenkrát tito lidé přišli na jakési setkání u něj doma. Nemluvili spolu, jen se mu ukázali. Také oni viděli jeho i všechny ostatní zúčastněné a mohou si tedy i dnes pamatovat všechny tyto tváře a skutečnost, že se setkali. Přišli s nimi také jejich duchové, stejně jako byli přítomni duchové ayahuasky, kteří donu Pablovi podle jeho vlastních slov chtěli tyto osoby "ukázat, abych si uvědomil, že jsou i jiní lékaři a že já mohu být jako oni".

Poslední zajímavostí, kterou bych ráda uvedla, byl náš rozhovor nad inckou vizí.⁴⁶ Pakliže chápeme slovo duch jako jakýsi duchovní odkaz, duch Inků v Peru jistě přežívá dodnes a příslušníci indiánských kmenů i mestického obyvatelstva se k němu v rozhovorech spontánně hlásí. Inkové jsou dodnes obdivováni a uznáváni za nositele velké kultury. Jak vyplynulo z mého hovoru s donem Pablem, zdá se, že mezi tamními lidmi dokonce existuje víra, že Inkové zcela nezmizeli, nevymřeli. V představách lidí se pouze ukryli spolu s mnoha svědectvími o jejich kultuře jako například se záznamy, které si dělali v uzlovém písmu.

⁴² O tomto individualismu *vegetalistů* a jejich určité "neformální síti vztahů" píše také Luna (2002:46).

⁴³ Viz Luna a Amaringo (1999:vize 5).

⁴⁴ Používám zde tohoto označení daného indiánského kmene, ačkoli se nejedná o označení správné, pouze abych zachovala jednotu s textem přibližujícím zmíněnou vizi. Tohoto označení začali užívat běloši (s hanlivým přídechem) pro skupinu indiánů, kteří sami sebe nazývají Ašaninky, a jak uvádí Narby (1999:25 + pozn. 2), brání se tomu, aby byli označováni slovem, které nenáleží do jejich jazyka.

⁴⁵ Viz Luna a Amaringo (1999:vize 13) – Kopie této vize spolu s popisem viz příloha na konci textu.

⁴⁶ Vize 10 in Luna a Amaringo (1999:66-7).

Don Pablo mi vyprávěl historku, která se stala nějakým lidem, jež snad znal. Tito lidé se prý jednoho dne ocitli kdesi v lese v horách, kde uviděli Inky asi na vzdálenost 50 metrů, neboť blíže jim to nebylo dovoleno. Měli s sebou prý kamery a diktafony, ale nic z toho nefungovalo. Stáli tam jako oněmělí. Inkové kolem sebe vyzařovali silný magnetismus a jeden ze skupinky dobrodruhů jej prý nevydržel a zemřel. Potom mi vyprávěl, že do země kdesi v horách blízko města Huánuco, kam se Inkové ukryli, nelze dojít, pouze se k ní přiblížit, a o tajném místě na břehu jakési malé říčky, která je tajným vchodem.

Zajímavé je, jak don Pablo tyto skryté lidi popisuje. Podle něj to prý jsou lidé jako my a přece stejní nejsou. Jsou *hiperquímicos*. Tedy napůl lidé, z čehož vyplývá, že mohou zemřít, a napůl duchové, což jim dává nadpřirozené schopnosti jako například onen magnetismus. Také o nich hovořil jako o vodních lidech, neboť jak věří, přišli prý kdysi z vody, z jezera Titicaca. Donu Pablovi se mnohokrát zjevili v jeho vizích.

7. První závěr

V popisech jednotlivých *vegetalistů* nacházíme mnoho společných prvků, i když se jejich představy v mnoha ohledech velmi liší. Je zřejmé, že jejich jednotlivá pojetí jsou ovlivněna množstvím informací pocházejících z vnějších kultur, vlivem jiných náboženství stejně jako i vědeckými poznatky.

V Pucallpě jsem seznámila s jedním španělským etnobotanikem, Xavierem Jaureguiem, který mne potom představil donu Elisvanovi. Když jsme z Pucallpy odjížděli, povídali jsme si o naší práci a také právě o donu Elisvanovi. Říkala jsem, jak mne okouznil svou otevřeností. Líbilo se mi, že jeho přístup zahrnoval odpovědnost, na což mi Xavier řekl, že když se s donem Elisvanem před několika měsíci seznámil, věřil Elisvan na existenci duchů dobrých a zlých. Když jsem s ním své rozhovory ale vedla já, tvrdil, že duchové zlí jsou pouze naší špatnou energií, kterou vysíláme například při hněvu. Taková změna postoje je typickým úkazem toho, jak šaman do svého pojetí přimíchává nové vlivy a jak se jeho postoj neustále vyvíjí a proměňuje.

III. ZAŘAZENÍ DO ŠIRŠÍHO KONTEXTU

1. Duch, duše a energie jako základ života

Ve svém terénním výzkumu jsem se zaměřila na neviditelné bytosti, se kterými šamani a léčitelé vstupují do kontaktu. Jako základní pojem jsem si tedy stanovila "ducha" a snažila se dobrat toho, k čemu všemu může toto slovo v peruánské Amazonii odkazovat. Chtěla jsem se vyhnout pojmu duše a jeho vyplnění a širokým souvislostem s lidským údělem. Tato snaha se však ukázala nemožná.

V jednotlivých rozhovorech se vždy na prvním místě objevili duchové rostlin, ale při dalších otázkách se většinou ukázalo, že jakési duchy mají také lidé, a v některých případech se zdálo, že duch a duše jsou to samé. Například don Leonardo tyto dva pojmy užíval jako zcela synonymní.

Každý člověk, ať již zcela "přírodní" či městský, který si k přírodě utvořil pozitivní vztah plný úcty a respektu, mívá pocit, že k němu příroda "promlouvá". Všechny přírodní národy stejně jako i velká část dnešního mestického obyvatelstva Peru považuje za základní skutečnost to, že svět, který obýváme, obývají ještě jiné bytosti, neboli že náš svět, tedy vše co je v něm přírodní, je oduševnělý. Pojetí všech mých informátorů, stejně jako i ve výpovědích antropologů o jiných přírodních národech, stojí na přesvědčení, že všemu živému jsou společné nejen základní biologické funkce, ale také cosi, co se podobá vědomí.

Tito lidé považují za živé například i kameny. Západní věda je naopak z kategorie "živé" vyřazuje, neboť v nich neprobíhají žádné základní biologické funkce. Podle přírodních národů je však k živým přiřazuje právě jakási zvláštní energie, která se podobá vědomí. V naší společnosti evropského typu přiřazujeme vědomí pouze člověku a vnímání pouze tomu, co je živé. Stejně tak se vyjadřoval také například don Pablo, který rostlinám a zvířatům přiřazoval pouze jakési "podvědomí". Na druhou stranu ale oduševnělost světa v jeho pojetí také cítíme, vždyť kamenům a kovům připisuje jakési entity, duchy..

Moderní fyzika 20. století poukázala na skutečnost, že na nejnižší úrovni hmoty neplatí žádná přesně stanovitelná pravidla. Chování atomových částic se zdá neuchopitelné. V závislosti na tom, jak se na ně vědec dívá, se mohou proměňovat v elektromagnetické vlny. Jednotlivé částice se chovají jinak, když je člověk zkouší pozorovat, a jinak tehdy, když k nim lidské vědomí neproniká.⁴⁷ Taková reakce naznačuje, že na této subatomární úrovni dochází k jakési "komunikaci".

Nabízí se zde srovnání s šamanským chápáním světa, který je utvořen spíše z energie než z hmoty. Tato energie proniká vším, co vidíme, slyšíme či jinak vnímáme. Vyskytuje se, proudí a pohybuje se v pozorovatelných shlucích, jako například vítr či jednotlivé bytosti, ale současně také v nepozorovatelných nuancích, které jakoby měly

⁴⁷ Capra (1991:77, 92).

svůj vlastní *záměr*. Vše je "jedno" a vše je se vším propojeno na jakési hlubší úrovni⁴⁸, na které probíhá jiná "forma komunikace" nebo forma "jiné komunikace".

Rostliny možná nemají vědomí, ale mají svůj záměr růst a regenerovat se. Jsou propojeny se zemí skrze své kořeny, jimiž z ní čerpají živiny. Jejich nadzemní části jsou vystavené dešti a větru, stejně jako i světelným paprskům, na jejichž intenzitu reagují přeměnou svého povrchu. K tomu dochází na základě biochemické i subatomární komunikace, jejichž studium jsme v naší civilizaci evropského typu od sebe oddělili. Důležitým krokem k pochopení této spletité jemnohmotné komunikace, na jejímž základě se odehrává dění tohoto světa, bude pravděpodobně přínos z multidisciplinárních oborů v čele s biofyzikou, případně se vznikem jakési biofyzikální chemie.

Zvířata také nemají vědomí, ale vnímají. Řadíme je mezi vyšší organismy, než jsou rostliny. Toto poznání se také odráží v pojetích Pabla Amaringa, když říká, že duchové zvířat jsou silnější než duchové rostlin. Lidé přírodních národů však dodnes tvrdí, že vše na světě je "jedno", je "stejně" a funguje na stejných principech. Tedy rostliny, zvířata i člověk jsou utvořeny ze stejné energie, která podléhá neustálé vzájemné komunikaci.

Pakliže se však podíváme na to, jakým způsobem podléhá každý živý organismus svému okolí, zjistíme, že má tato komunikace mnoho stupňů intenzity. Jednobuněčný organismus je tak malinký, že je velmi lehce ovlivnitelný svým okolím. Je jím doslova zmítán. Naopak organismy vyšší mají ve světě mnohem pevnější zakotvení. Jejich *záměr* jakožto ucelených jednotek je tedy větší, než záměr jednobuněčného organismu, ačkoli i ony podléhají jakýmsi záměrům *individuálním*, ať již na buněčné či atomární úrovni.

Tyto *individuální záměry*, tato jemnohmotná komunikace, jsou tím, co je všem živým a možná i neživým součástí světa společné či alespoň velmi podobné, ať již na biochemické či fyzikální úrovni. Naproti tomu *celkový záměr* nějaké bytosti se liší v závislosti na jeho velikosti a stupni volnosti pohybu. Rostliny jsou zakořeněné v daném místě, což jim znemožňuje větší pohyb a flexibilitu reakcí na podněty. Naproti tomu zvířata a člověk mají možnost pohybu, z čehož by se dalo vyvodit, že mají silnějšího ducha neboli ještě větší *celkový záměr*, vůli či schopnost přežít a zůstat zachován, "trvat"⁴⁹.

My lidské bytosti cítíme, že od zbytku živých forem nás odlišuje ještě cosi vyššího, snad inteligence či vědomí. Inteligence vychází ze schopnosti člověka přemýšlet, která je zase závislá na jazyce. To jsou bezpochyby charakteristiky náležející pouze člověku. Skutečnost, že člověk "ví" o nutnosti svého zániku, mu pravděpodobně dodává ještě silnější vůli přežít a zůstat zachován a tedy i silnější *celkový záměr*, silnějšího ducha či duši. Člověk nejen vnímá, ale také cítí a v pudu sebezáchovy, stejně jako i pro poznávání využívá také své hravosti.

Lidské vnímání můžeme rozdělit na běžné, které souvisí právě s inteligencí, myšlením a jazykem, a změněné, které podle popisů osob přírodních

⁴⁸ Capra (1991:116 a násl. v taoismu a u indiánů, 92, 150, 291 ve vědě, 154, 332 v tradici východních mystiků, 25 u Herakleita).

⁴⁹ Sokol (2002:23).

národů i civilizací evropského typu nesouvisí se schopností jazyka ani myšlení v tom smyslu, v jakém jej obvykle chápeme. Naše běžné vnímání je spojené s vnímáním oněch shluků energie jako například větru na kůži nebo ve větvích stromů, s vnímáním hmoty, která se jeví neprostupná. Čeho se skutečně dotýkají stavy změněného vnímání doposud nejsme schopni určit.

Vědci se dlouho domnívali, že vize získané v těchto stavech jsou pouhými přeludy a ty se odehrávají pouze uvnitř hlavy takto "opojeného" či šíleného člověka. Šamani naopak tvrdí, že v těchto stavech komunikují s entitami našeho světa normálnímu pohledu skrytými. Jsou vně nás, ale můžeme od nich získávat informace a hluboké poznatky. Jeremy Narby se ve své knize *Kosmický had: DNA a původ poznání* (angl. 1999) pozastavil nad podobnostmi z poznatků molekulární biologie a genetiky a poznání, o kterém šamani říkají, že pochází od těchto normálnímu pohledu skrytých entit. Jeho kniha je napínavým dobrodružstvím poznání, jak by mohla komunikace probíhat na biologické úrovni.

Šamani však kromě duchů živých organismů hovoří také o duchách neorganických součástí našeho světa. Také s nimi je prý možné navázat kontakt a získávat od nich cenné informace a tato forma komunikace nemůže být podpořena teorií o DNA. Pakliže máme nalézt vysvětlení k celku možné výměny informací, budeme pravděpodobně muset ještě zapojit poznatky z moderní kvantové fyziky a připustit, že pohyb subatomárních částic umožňuje další úroveň komunikace. Narby se ve své knize zabíral sice pouze DNA, nicméně v závěru knihy se dostává také k jejímu fungování na subatomární úrovni, čímž v podstatě otevírá cestu pro další souvislosti v této oblasti.

2. Duchové rostlin (dobří a zlí)

Největší shoda mezi *vegetalisty* peruánské Amazonie panuje o rostlinných duchách. Tito vlastníci rostlin a láskyplně o ně pečující *matky* jsou základními prvky jejich duchovního světa a poznání. Podle některých z nich mají ducha všechny rostliny, jindy se ale zdálo, že takového privilegia požívají jen rostliny léčivé či navozující stavy změněného vnímání.

Ať už mají ducha všechny rostliny nebo ne, rostliny s magickými či léčivými schopnostmi mají vždy zvláštní postavení, například tím, že mají duchů více (don Jorge, don Pablo) nebo duchy silnější (don Leonardo). Právě s těmito duchy se léčitelé snaží navázat kontakt, neboť právě oni mohou prý člověka učit. Každý z mých informátorů potřeboval v počátku kohosi, kdo jej uvedl do světa ayahuaskových vizí. Pakliže jsou však dotázáni na své učitele, hovoří o duchách rostlin, které během svého života požili. *Vegetalisté* jim běžně říkají *doctores*⁵⁰ (doktoři) a Luna pro ně užívá také pojmu rostlinní učitelé.⁵¹

Rostlinní duchové jsou často považováni za neutrální, ani dobré ani zlé od přírody. Podle většiny mých informátorů pracovali tito duchové pro nějaké působení zla pouze tehdy, když je k tomu využíval nějaký čaroděj, anebo tehdy, když člověk nedodržel

⁵⁰ Také Luna (2002:21 a jinde).

⁵¹ Luna (2002:21, dále jim věnuje kapitulu 3, hlavně str. 72-95, ale i předcházející strany, kde o nich hovoří v souvislosti s iniciací).

jimi předepsanou dietu⁵², případně rostlinu a jejího ducha nějak jinak poškodil či urazil.⁵³ Jiní vegetalisté jako například don Leonardo či don Jorge uvádějí, že někteří duchové rostlin (*lupuna*) jsou zlí od přírody.⁵⁴

Zdá se, že čím jednodušší pojetí (jako u obou šipibských léčitelů, se kterými jsem se setkala), tím spíše existuje jednoznačné oddělení dobra a zla, zatímco pojetí více ovlivněná vnějšími vlivy (jako u mých mestických informátorů) v sobě zahrnují méně ostrou hranici vedenou mezi oběma protipóly. Lze snad říci, že v otázkách nemoci hledají tito lidé více vlastní odpovědnost a méně odkazují jen na vnější vlivy – zlého ducha rostliny, čaroděje či jiného člověka.⁵⁵ Snad jde z velké části o vliv křesťanství, který je pravděpodobně silněji pocíťován mestickým obyvatelstvem.

Jednotlivým rostlinám, které mají tyto mocné a léčivé duchy se již podrobněji věnoval Luna (2002), kde jim vydělil vlastní kapitolu. Ayahuaska sama není přímo léčivá, ale zaujímá mezi nimi nejdůležitější místo proto, že umožňuje poznání léčivých vlastností rostlin jiných. Napomáhá také diagnostickému určení nemoci a samotné rozpoznání její příčiny může přinést pacientovi úlevu. V tomto směru může tedy sloužit i jako prostředek psychologické a psychosomatické léčby.

3. Ochranní a pomocní duchové

Většina šamanů v nejrůznějších kulturách hovoří o pomocných či ochranných duchách, kteří jsou léčitelé vždy nablízku, ochraňují je, doprovázejí je na cestách do "jiných světů" a napomáhají mu při vlastním boji s nemocí. Kromě doni Graziely a dona Elisvana uváděli všichni mí informátoři, že mají několik takových "osobních" duchů. Většinou se jednalo o duchy rostlin, kteří k nim přišli poté, co z nich vypili odvar. Podle dona Jorgeho získá takového ducha každý, kdo někdy vypije ayahuasku, ale nemusí o tom vůbec vědět a neumí s ním komunikovat.

Tito "osobní" duchové šamana se podle většiny z nich vyskytují neustále někde v jeho blízkosti a kdyby se stěhoval, půjdou s ním. Pouze don Leonardo říkal, že má svého ducha kdesi uvnitř svého těla, odkud potom v ayahuaskovém opojení vystupuje ven a don Leonardo s ním může rozmlouvat. Obyčejný člověk, který ayahuasku vypije, podle něj ještě nezíská ducha, ale pouze má nějaké vize.

Doña Graziela a don Elisvan nikdy nehovořili o nějakých duchách, kteří by byli spjati pouze s jejich osobou. Tvrdili jen, že jsou schopni ve stavech změněného vnímání vstupovat do kontaktu s duchy rostlin, kteří přicházejí na jejich zavolání a jež jim napomáhají při léčebném procesu.

⁵² Také viz Luna (2002:71-2)

⁵³ Viz Luna a Amaringo (1999:108), kde don Pablo hovoří o stromech, které velmi dbají na svou čistotu a v případě, že v jejich blízkosti člověk například vykonává svou potřebu nebo je jinak pošpiňuje či zesměšňuje, probouzí se v nich prý touha, aby jej potrestali.

⁵⁴ Také Luna (2002:139) uvádí, že "některé stromy, jako např. *lupuna* a *caupuri*, jsou samy o sobě zlé" a kdo jich užívá, je čaroděj.

⁵⁵ Na skutečnost, že lidé perunské Amazonie hledají příčinu nemoci mnohem více v nějakém vnějším vlivu, než aby si kladli vlastní odpovědnost, upozornila již Dobkinová de Rios (1984:86,87; ve městě Iquitos byla častěji vina shledána na nějaké další osobě, než např. na lesním duchovi, jak by tomu bylo mnohem spíše u lidí na řece – str. 83; při hledání příčiny nemoci se lidé ptali častěji "proč já" a nikoli "jak" – str.78).

Pomocným duchem může být kromě duchů rostlin také duch nějakého zvířete anebo může pocházet z jiné oblasti vesmíru. Takové duchy ze vzdálených planet měl například don Pablo. O zvířecích duchách hovoří velmi podrobně Michael Harner: u Chívarů (a podobně u Siouxů) je prý například důkazem toho, že je nějaké zvíře šamanovým ochranným duchem, když k němu toto zvíře promlouvá.⁵⁶ Harner ukazuje, že ve spouště mytologií bývá tato schopnost komunikace člověka a zvířecího ducha chápána jako neustálý důkaz jejich původní jednoty života v harmonii "celosti Přírody", která však byla narušena a pouze šaman ji umí znovu a znovu ustavovat.

V literatuře o šamanismu bývá rozlišován duch ochranný a duchové pomocní. Podle M. Harnera⁵⁷ i podle H. Kalweita⁵⁸ mívá šaman jednoho *ducha ochranného*, vedle něhož může mít i několik *duchů pomocných*. Během vlastního výzkumu jsem se k tomuto rozdělení bohužel nedostala, a proto zde budu pracovat pouze s tím, co uvádějí autoři jiní.

Ochranný duch bývá často ztotožňován s duchem zvířecím, se "*zvířetem síly*" (*power animal*). Podle M. Harnera ochranným zvířecím duchem každého šamana není jednotlivé zvíře, nýbrž zvíře jako symbol zastupující celý svůj druh. Nejde například o získání síly nějakého "orla" či "medvěda". Jednota šamana a jeho zvířecího ducha odpovídá získání síly "Orla" či "Medvěda". Tento ochranný duch může často přijímat podobu zvířete, ale i člověka, což právě odkazuje k původní jednotě a příbuznosti lidí a zvířat.⁵⁹ Podle Chívarů toto zvíře síly "nejen zvyšuje fyzickou energii člověka a jeho schopnost odolat nakažlivým nemocem, ale zvyšuje také jeho duševní bdělost a sebevědomí. Tato síla dokonce způsobuje, že je pro takového člověka mnohem těžší lhát."⁶⁰

M. Eliade uvádí, že například v Severní Americe má každý Indián svého ochranného ducha, kterého získal stejně jako šaman. Rozdíl mezi obyčejným člověkem a šamanem je v tom, že šaman má těchto duchů mnohem více a má tedy také větší moc.⁶¹ Také Harner říká, že podle informací z některých kmenů má téměř každý dospělý ochranného ducha⁶², kterého si nemusí být vůbec vědom. Tak má podle některých šamanů ochranné duchy i spousta lidí ze západní společnosti, což dokazuje jejich energie a zdraví.⁶³

Podle H. Kalweita může být ochranným duchem například i mrtvý příbuzný⁶⁴ nebo nebeská tělesa či přírodní úkazy.⁶⁵ Také pomocní duchové mohou být "antropomorfní,

⁵⁶ Harner (1990:59).

⁵⁷ Tamtéž, str. 43.

⁵⁸ Kalweit (2005:113).

⁵⁹ Harner (1990:58-9); Eliade (2004:95) – "bájně časy", kdy člověk rozuměl jazyku zvířat. Luna (*Šamanismus v Amazonii, ayahuasca, antropomorfismus a přirozený svět*, in: Gottwald a Rätsch, 1999:180) poukazuje na symbolickou podstatu zvířete, ale upozorňuje, že pojem symbolický je vnější, neboť "ve skutečnosti neodkrývá subjektivní zkušenost šamana. Pro něho může být transformace skutečností."

⁶⁰ Tamtéž, str. 69.

⁶¹ Eliade (2004:267).

⁶² Harner (1990:63).

⁶³ Tamtéž, str. 65.

⁶⁴ Kalweit (2005:21).

⁶⁵ Tamtéž, str. 112.

zvířecí, vegetativní nebo kosmické povahy".⁶⁶ Ačkoli Kalweit duchy ochranné i pomocné rozděluje, zdá se, že hranice mezi nimi není vždy naprosto jasně vydělena. Například někdy hovoří o tom, že šaman nejprve získává ducha ochranného, ale jindy zase ducha pomocného.⁶⁷

Zdá se, že podle Harnera má ochranný duch vždy prvenství, neboť právě skrze něj navazuje šaman spojení "se silou zvířecího světa, savci, ptáky, rybami a jinými bytostmi"⁶⁸. Ochranný duch má také mnohem více síly než duchové pomocní, kteří se specializují na konkrétní činnosti. Protože jich ale šaman může získat velké množství, jejich celková síla se potom také zvětšuje.⁶⁹

Když don Jorge hovořil o zvířecím duchu, kterého člověk obdrží od svého učitele, je možné, že měl na mysli svého ochranného ducha, jehož získal během období své iniciace. Jeho ostatní duchy, kteří k němu přišli od rostlin, z nichž si připravil odvar, je potom pravděpodobně možné označit za duchy pomocné. V iniciačním období hrají ochranní duchové důležitou úlohu. Často adeptoovo tělo nějakým způsobem rozkrájí či z něj vyjmou srdce, oči či jiné orgány a posléze mu tělo opět složí dohromady a vyjmuté části do něj vrátí obohacené o nějaké zvláštní nadpřirozené schopnosti a sílu.⁷⁰

Tyto nadpřirozené schopnosti mohou být darovány ve formě nějakého magického předmětu. Často jím bývají křemenné krystaly nebo jiné kouzelné kameny pocházející z nebe, které adeptovi dodávají vnitřní jas a moudrost.⁷¹ V peruánské Amazonii získávají zasvěcovaný většinou jakousi hlenovitou látku, kterou přijímají ústy a od té doby ji ukrývají ve své hrudi. Mohou si do ní ukládat magické šípky, které však častěji bývají užity pro čarodějství. Tyto šípky šaman získává z ostnů a bodáků různých zvířat či rostlin.⁷² Mimoto většina mých informátorů také přisuzovala neobyčejnou sílu (některým) duchům kamenů, jež podle dona Pabla vychází ze skutečnosti, že jsou stejné podstaty jako hvězdy a mají v sobě oheň, tedy že pocházejí z nebe.

Jinou formou zasvěcení bývá situace, kdy se nějaký duch o adepta uchází jako o svého partnera. Duch v ženské podobě budoucího šamana vyzývá, aby se s ním oženil. V případě ženy se zjevuje mužský duch a žádá, aby se za něj provdala. Adept se většinou vzpouzí a tehdy na něj duch vytváří větší a větší nátlak, který často vyvrcholí nějakou (iniciační) nemocí. Teprve tehdy se adept většinou podvolí a zaslíbí se danému duchovi, který se potom stane jeho ochráncem a pomocníkem.⁷³

⁶⁶ Tamtéž, str. 113.

⁶⁷ Tamtéž, str. 75.

⁶⁸ Harner (1990:58).

⁶⁹ Tamtéž, str. 43.

⁷⁰ Eliade (2004:kapitola II. Iniciační nemoci a sny – str. 49-75; navíc i na mnoha jiných místech celého textu); Kalweit 2005:89-102).

⁷¹ Eliade (2004:127-8, 289; Kalweit 2005:191-4).

⁷² Pro tento hlen existuje v peruánské Amazonii několik označení. Luna a Amaringo (1999:13, 62, 70) jej označují *mariri*, *yachay* či *yausa* a magické šípky v něm skryvané *virotes*; viz také Luna (2002:134-137). Don Pablo o tomto magickém hleu nesčetněkrát osobně vyprávěl i mně samé. Harner (1990:16-18) podává zprávu o této hlenovité látce u Chívarů, kde se jí říká *tsentsak*. Narby (1999:33) píše o případu užití magických šipek ke zlým čarodějným účelům.

⁷³ Kalweit (2005:93, 116-129).

Podle M. Harnera má nebo v dětství měl ochranného ducha každý člověk. Největší "tragedií" je podle něj z pohledu šamanů skutečnost, že ti, kteří takovou sílu doposud mají, netuší odkud pochází, co je jejím zdrojem, "a tak nevědí, jak tuto sílu plně využívat". Stejně, ne-li více tragičtí, jsou potom dospělí lidé, kteří "očividně svého ochranného ducha ztratili" a navíc netuší, že je možné ho "znovu získat".⁷⁴

4. Ovládá šaman svého ochranného ducha nebo je jím ovládán?

Do dnešní doby bylo zaznamenáno velké množství výpovědí různých lidí o jejich kontaktu s duchy.⁷⁵ Zdá se mi však, že tyto zkušenosti není možné hodnotit ze stejného úhlu pohledu. Všechny z nich je možné nahlédnout jako příklady z jedné skupiny, pakliže ji definuje "trans" jakožto určitý stav změněného vnímání. Těchto stavů změněného vnímání je však pravděpodobně alespoň tolik, kolik je osob, jež své vnímání umějí "posunout".

Castaneda vypráví, jak se mu don Juan pokoušel vysvětlit vnímání nás lidských bytostí skrze světelná vlákna. Každá lidská bytost je podle něj jakýmsi klubkem světelné energie.⁷⁶ Skrze ně z nás energie vystupuje ven anebo do nás naopak vstupuje.⁷⁷ Tato představa naprosto odpovídá oněm tolika rozšířeným představám o celku světa, o jednotě, jíž je člověk pouhou součástí, a kterou, jak se zdá, podporuje i moderní kvantová fyzika.

Don Juan dále hovoří o jakémsi "bodu spojení", který je "umístěn na obalu všech živých stvoření"⁷⁸ a který má funkci jakési regulace tohoto průtoku energie. Za normálních okolností, mají všechny lidské bytosti tento bod "fixován" na určitém místě, což by mohlo znamenat, že si takto udržují jakýsi konstantní příliv a odliv energie všemi vlákny. V extrémních situacích dochází ke stavům změněného vnímání. Mohou být vyvolané hladem, fyzickou únavou či psychickým vyčerpáním, sensorickou deprivací či požitím nějaké látky, a v každém z nich člověk poměr přílivů a odlivů energie pravděpodobně pozměňuje.

Tyto změny v každém jednotlivém případě mohou probíhat jiným způsobem, čímž by se dala vysvětlit nekonečná mnohost stavů změněného vnímání. Šaman se učí některou konkrétní "polohu bodu spojení", tedy některý konkrétní stav změněného vnímání "fixovat" stejným způsobem jako míváme zafixovanou jeho "obvyklou polohu". Do takového stavu se může vracet, kdy se mu zlíbí, stejně tak, jako se umí z vlastní vůle vrátit do obvyklého stavu vnímání nebo se vydat za zkoumáním polohy nové.⁷⁹

⁷⁴ Harner (1990:65).

⁷⁵ "Všude v primitivním i v moderním světě najdeme jedince, kteří tvrdí, že udržují styky s 'duchy', že jsou jimi 'posedlí' nebo že je ovládají." – Eliade (2004:26). Uvádí také, že tímto duchem může být zemřelý stejně jako "duch Přírody, bájně zvíře atd."

⁷⁶ Castaneda (1993, 1998:49 a jinde).

⁷⁷ Eliade (2004:47, pozn. 76) cituje A Métraux v souvislosti s otázkami ohledně toho, zda-li je šaman duševně chorý. Říká, že Métraux problém uchopil mnohem lépe, když o jihoamerických šamanech napsal, že jde o osoby, které "se cítí být přitahovány takovým způsobem života, který jim zajišťuje důvěrný styk s nadpřirozeným světem a dovoluje jim volně vydávat vlastní nervovou energii" (*Le shamanisme chez les Indiens*, s. 200).

⁷⁸ Castaneda (1998:100).

⁷⁹ Harner (1990).

V literatuře o šamanismu se objevovaly otázky toho, jak je to s posedlostí duchy.⁸⁰ V našich společnostech evropského typu známe případy médií posedlých duchy zemřelých osob. Zdá se mi, že tyto senzibilní bytosti dokáží pohnout svým "bodem spojení" do určité polohy, kdy do nich proudí energie cizí, v tomto případě energie, jež náleží osobě zemřelé.

Šaman však nejspíš dokáže svým "bodem spojení" pohybovat do poloh jiných, v nichž zdroj informací přijímá od odlišných bytostí. Jak šaman, tak i médium se vědomě otevírají této cizí energii a dovedou jí klást otázky, z čehož vyplývá, že tento fenomén nelze zjednodušit na pouhé ovládnutí duchem. Pakliže médium vyhledá nějaká konkrétní osoba, přijde za ním nejspíš proto, že s osobou zemřelou měla vztah intenzivního pouta, které pravděpodobně smrtí nebylo zcela přerušeno. Osoba žijící tedy za médiem přichází společně s energií zemřelého. Médium dokáže zprostředkovat jejich dialog, na který žijící osoba není sama připravena, neboť sama neumí pohnout svým "bodem spojení".

Médium propůjčuje svůj bod spojení a umožňuje tak komunikaci dvou světů. Stejně tak šaman používá svého bodu spojení, aby nechal proběhnout dialog dvou odlišných říší. Zdá se, že jím však dokáže pohybovat do poloh jiných a vícerych. Šaman se pravděpodobně vydává mnohem dále a dovede vyhledat a oslovit i energie takových bytostí, které nemají spojitost s žádnou konkrétní osobou světa každodenního.⁸¹

Don Pablo uváděl, že duchové rostlin do komunikace s lidskými bytostmi vstupovat chtějí. Je tomu tak snad proto, že šaman zpět do světa živých lidí přináší informace prospěšné jim samotným, ale také informace nabádající k symbióze se zbytkem světa, a to v jeho fyzické i duchovní rovině. Takto je šaman také skutečným médiem ustavujícím harmonii a řád světa, jak o něm někteří antropologové uvažovali.

Protože ustavování takové harmonie probíhá oběma směry, šaman je svými duchy ovlivňován a také na ně může působit.⁸² Pakliže budeme chtít označit pohyb "bodu spojení" média za ovládnutí duchem, neboť jeho komunikace s jiným světem je v podstatě vymezená zprostředkováním mezi osobou živou a zemřelou, které jsou v daný okamžik v jeho blízkosti, potom u šamana musíme brát v potaz jeho vlastní vůli určité osoby jiného světa vyhledat. Proto je důležité od sebe odlišovat ovládnutí či posedlost duchy a praktiky šamanů a léčitelů nebo alespoň šamanismus na posedlost duchy nezjednodušovat.⁸³

⁸⁰ Eliade odlišuje šamana od "posedlé" osoby tím, že šaman "své 'duchy' ovládá, (...) dokáže navazovat spojení s mrtvými, s 'démony' a s 'duchy Přírody', aniž se však promění v jejich nástroj." – (2004:26). "Posedlý duchem nebo mrtvým" může být každý člověk; "tato posedlost je však většinou nechtěná..." – (2004:305).

⁸¹ Výstupy na nebe, sestupy do podsvětí (Eliade 2004:26, 50, 116-7, 120-131 a jinde; Kalweit 2005:182-4); horní svět a podsvětí (str. 185-6).

⁸² "Ačkoli byla 'posedlost' duchy doložena v mnoha šamanismech, nezdá se, že by šlo o primární a nejpodstatnější prvek. Spíše to ukazuje na jev úpadku; neboť nejvyšším cílem šamana je opustit své tělo a vznést se do nebe či sestoupit do pekla – nikoli dovolit svým pomocným duchům, démonům či duším mrtvých, aby jej "posedli"; šamanovým ideálem je ovládnutí těchto duchů, nikoli to, aby jim dovolil být jimi 'pohlcen'." – viz Eliade (*Yoga: Immortality and Freedom* 1958:320) citován v McKenna (1992:59-60).

⁸³ Harner (1990:68) připomíná, že "ochranní duchové jsou vždy dobrodinci. Svým vlastníkům nikdy nepůsobí škodu. A jste to vy, kdo vlastní svého ochranného ducha; nikdy nevlastní on vás. Jinými

K tomuto tématu je třeba ještě zmínit skutečnost, že šaman do sebe někdy záměrně pojímá zlé duchy, kteří způsobují nemoc.⁸⁴ Tím, že šaman takového ducha pojme do sebe a posléze jej s konečnou platností vypudí či pošle zpět osobě, která nemoc přivodila, šaman nemocného člověka vyléčí. Eliade k tomu poznamenává, že se šaman v takové chvíli "zmítá a trpí víc než sám pacient".⁸⁵ Kalweit zase píše, že se šaman často "vcítí do svého pacienta tak hluboce, že na sobě pocítí symptomy jeho nemoci či bolesti a tímto způsobem získá zvláštní vnímavost pro příčinu nemoci."⁸⁶

Někdy je nemoc z těla vysávána v podobě jakéhosi magického předmětu, který měl do těla vložit či vyslat nějaký čaroděj a který bývá někdy se zlým duchem ztotožňován.⁸⁷ V takových případech je snad možné říci, že šaman zlého ducha vyzývá, aby do něj vstoupil a potom s ním spolu se svými pomocnými duchy svádí boj namísto pacienta⁸⁸. Dokáže jej ale ovládnout a nikoli naopak a takto obnovit rovnováhu duchovních sil nejprve u pacienta a posléze u sebe samého. Tím znovu nastoluje rovnováhu i do celku světa.

5. Šamanova proměna ve zvíře síly

S ochranným duchem šamana i s otázkami "posedlosti" souvisí také jeho proměna v toto zvíře síly. Eliade píše, že "pojmout během obřadu do vlastního těla zvíře není (...) ani tak posedlostí jako magickou proměnou šamana v dané zvíře".⁸⁹ Také proto si někdy šaman "nasazuje zvířecí masku", "obléká se do zvířecích kožešin", "mluví", zpívá a létá jako zvířata a ptáci".⁹⁰ Eliade hovoří o "tajném jazyce" či "jazyce zvířat".⁹¹ To vše samotné však nepovažuje za velmi důležité, neboť ve vlastní extatické zkušenosti jde spíše o "vyjití ze sebe sama".⁹²

Tato metamorfóza rozhodně není jen jakousi šamanovou představou, nýbrž je skutečným zážitkem hluboké a celkové proměny lidské osoby v daný zvířecí druh. Zvířetem může například kojot, havran medvěd a mnoho jiných savců, stejně jako i ptáků. Harner jako příklad uvádí proměnu šamana z australského kmene Wiradjeri, kterému během jeho zasvěcení vyrazilo na pažích peří a posléze mu narostla křídla. S jejich pomocí se poté učil létat.⁹³

slovy, zvíře síly je naprosto dobrodějným duchem a nezáleží na tom, jak divoce se může jevit. Je to duch, kterého je třeba *užívat* a nikoli *vymítat* (a spirit to be *exercised*, not *exorcised*)."

⁸⁴ O pojetí zlých duchů jakožto původců nemoci viz Eliade (2004:209, 258).

⁸⁵ Eliade (2004:200). A jinde (str. 263) cituje jistého šamana, který vysál magické "předměty" z těla nemocného v přítomnosti údajného původce. Šaman mu tento předmět vrací se slovy: "Tumáš! Tady je, ten tvůj *damagomi*, já si ho nenechám!" *Damagomi* je označení pomocného ducha, v tomto případě zlého ducha čarodějova, u kmene Achumawi.

⁸⁶ Kalweit (2005:85-6).

⁸⁷ Eliade (2004:192-3, 258, 274, 277, 304-5)

⁸⁸ O šamanských bojích píše Luna a Amaringo (1999:132-143), nezmiňují však vstupování těchto duchů do šamana. Zdá se, že boj bývá sveden vně těla, které leží bezvládně a v případě, že by šaman boj nepřežil, bezvládným by i zůstalo.

⁸⁹ Eliade (2004:95).

⁹⁰ Eliade (2004:92, 94, 377 – zvířecí kožešiny).

⁹¹ Eliade (2004:93-5).

⁹² Eliade (2004:377).

⁹³ Harner (1990: např. 58 pro možná zvířata, uvedený příklad je ze strany 59).

Elsje Maria Lagrou píše, že "ayahuaska je prostředkem cestování a proměny"⁹⁴ a o několik stran dále ve stejné antologii antropoložka Françoise Barbira Freedmanová popisuje svou vlastní zkušenost proměny v samici jaguára.⁹⁵ Během svého pobytu v Pucallpě jsem se seznámila s mladými českými zemědělci, kteří pracovali na projektu rozvinutí ekologických metod pěstování plodin a zachování tamního lesa. Jeden z nich mi vyprávěl, že se zúčastnil ayahuaskového sezení, kde také zažil takovouto vnitřní a naprostou proměnu v jaguára.⁹⁶

L.E. Luna píše, že "je to skutečně právě síla transformace, co charakterizuje moc amazonského šamana".⁹⁷ Don Pablo takovou transformaci na několika místech nádherně zobrazil. Ve vizi 7 se léčitelka proměnila v královnu s hadím tělem, aby tak svým společníkům ukázala svou sílu. Ve vizi 45 se několik *vegetalistů* účastnících se společného ayahuaskového sezení proměnilo ve vlky, aby se tak skryli před zlým čarodějem.⁹⁸

Tato transformace člověka ve zvíře se zdá naprosto nepochopitelná, a přeci je pro něj tak hlubokou vnitřní proměnou, že ji asi nemůžeme považovat za pouhé představy pramenící z hlubin mozku. Zdá se, že šaman ji prožívá celým svým fyzickým tělem, kterému odpovídá jeho tělo duchovní, spirituální. Tato dvě těla jsou odlišná, a přeci jsou jedno, neboť jsou energetickým polem, kterým člověk disponuje. Právě z této jednoty obou těl pramení nejspíš pocit naprosté fyzické transformace v jiný druh života⁹⁹ a právě tak se člověk může učit rozumět tomu, jak život, všechny jeho součásti a celek světa vůbec funguje.

Na závěr je nutné zmínit starobylost tohoto fenoménu metamorfózy šamanů. Poukazuje na ni například M. Harner,¹⁰⁰ a vedle její rozšířenosti zmiňuje také skutečnost, že přežila i v západní Evropě během renesance.¹⁰¹ Eliade ve stejné souvislosti poukazuje na teorii Horsta Kirchnera týkající se reliéfu v Lascaux, ve které vyslovil, že tato malba znázorňuje šamanův trans.¹⁰² A také Lommel zmiňuje, že tyto malby v Lascaux jsou příkladem maleb, jež lze označit za "šamanistické".¹⁰³

⁹⁴ In Luna a White (2000:32).

⁹⁵ Barbira Freedmanová in Luna a White (2000:114-5).

⁹⁶ Zbyněk Polesný (osobní komunikace).

⁹⁷ Luna (*Šamanismus v Amazonii, ayahuasca, antropomorfismus a přirozený svět*, in: Gottwald a Rättsch, 1999:178). Tamtéž (str. 180) také zmiňuje subjektivní zkušenost, skutečný prožitek šamana (viz výše pozn. 13 této kapitoly).

⁹⁸ Viz Luna a Amaringo (1999:60-62, 136-7).

⁹⁹ Zajímavým příkladem prožitku proměny v jinou součást přírody je také vyprávění Dennise J. McKenny o svém prožitku po požití ayahuasky, kdy se proměnil v molekulu vody a takto putoval nejprve skrze půdu a poté skrze kořeny a nahoru rostlinou *Banisteriopsis* – viz *An Unusual Experience with "Hoasca": A Lesson from the Teacher*, in Luna & White (2000:154-157).

¹⁰⁰ Harner (1990:59).

¹⁰¹ Harner (1990:60 – příkladem je alchymista a vědec Giovanni Battista Porta).

¹⁰² Eliade (2004:419).

¹⁰³ Lommel (1972:21). Viz také Walter Andritzky in Gottwald a Rättsch (1999:189-192) ohledně zobrazení transformace šamana na nádobách kultury Moche severního Peru.

6. Šaman jako duch

"Vyjití ze sebe sama", o kterém píše Eliade, odpovídá šamanova smrt, která mu umožňuje setkat se dušemi šamanů mrtvých, kteří jej učí, neboť již "vědí všechno".¹⁰⁴ Šaman bývá během svého zasvěcení často duchy rozřezán či podstupuje jinou formu ničení těla.¹⁰⁵ U kmene Mentawei je podle Eliadeho "budoucí šaman odnesen do nebe nebeskými duchy a tam dostane nadpřirozené tělo, podobné tělu jejich".¹⁰⁶

Na jiném místě potom v souvislosti s ovládním ohně uvádí, že šaman se stává duchem, když si osvojí schopnost vykonávat jisté zázraky jako například svírání žhavého železa v ruku.¹⁰⁷ A stejně tak v souvislosti s cestami na "onen svět" hovoří o zkouškách potvrzujících, že člověk schopný je uskutečnit "překonal meze lidství, tj. že se stal jedním z 'duchů' (...); jinak by šaman, kdyby nebyl 'duch', nikdy neprošel tak úzkým průchodem..."¹⁰⁸

Většina mých informátorů uváděla, že lidé mají duchy. Nebylo ale jasné, jestli jsou tito duchové stejní či podobní například duchům rostlin a živočichů. Jediný don Pablo výslovně uváděl, že duchové lidí se od ostatních duchů liší. Často hovořil pouze o energii lidí, ale jindy uváděl, že my lidé máme ducha na vrcholku hlavy, odkud komunikuje se zbytkem světa. Ve smrti se podle něj energie většiny lidí pravděpodobně rozplyne nebo odchází k Bohu. Zůstává pouhou energií bez myšlenek a bez vědomí.

Don Pablo však připouštěl, že existují výjimeční lidé poznání, výjimeční *vegetalisté*, kteří se ve smrti nerozplynou, ale promění se opravdu v duchy. Rozděluje *vegetalisty* na tři základní skupiny: *curandery*, kteří léčí, *hechiceros*, kteří provádějí čary, a *brujos*, což jsou podle něj *vegetalisté* velmi malých znalostí. Dělají věci jako magii lásky či připravují lidem koupele, které jim mají přinést štěstí a úspěchy v práci. *Hechiceros* i *curanderos* mají tři základní stupně.¹⁰⁹

Mezi *curandery* je nejnižším stupněm *banco*. Umí vstupovat do kontaktu s duchy džungle a může takový kontakt navázat i s duchy jiných oblastí jako například z nebes, ale neumí tam jít. Don Pablo rozlišoval mezi tím, zda má člověk pouze vize duchů, kteří se mu přišli ukázat, či zda opravdu cestuje do vzdálených míst tohoto světa. Druhým stupněm je *muraya*, který je mistrem jak říše džungle, tak i říše vodní. Je schopen po určitou dobu přežít v podvodních oblastech.

Třetím a nejvyšším typem *curandera* je *sumiruna*, neboli člověk poznání. Umí jít kamkoliv, umí komunikovat s duchy džungle, umí vstupovat do podvodní říše, stejně jako se umí i vznést do jiných oblastí vesmíru. Takové cesty jsou podle něj možné jen v jakémsi spirituálním těle, které prý *vegetalistovi* dávají duchové. Může jej ale získat

¹⁰⁴ Eliade (2004:87).

¹⁰⁵ Viz výše podkapitola o ochranných a pomocných duchách.

¹⁰⁶ Eliade (2004:129).

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 396.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 254.

¹⁰⁹ S tímto dělením jsem se setkala pouze u dona Pabla. Doña Graziela například užívala pojmy *banco* a *sumiruna* jako synonymní. Don Elisvan těchto slov neužíval vůbec. Pro dona Jorgeho, jako ostatně pro mnoho lidí peruánské Amazonie, pojem *brujo* označoval čaroděje. Viz také Luna a Amaringo (1999:32).

jen ten, kdo v tomto životě nic nemá a po ničem netouží. V okamžiky takových cest leží jeho tělo zde na zemi nehybné a jen zírá.

Spirituální tělo vypadá prý jako jakási mlha či pára a má jakési chloupky. Pravděpodobně odpovídá duchu člověka. Don Pablo sice říkal, že spirituální tělo nemá každý člověk, zatímco ducha ano. Zdá se mi ale, že to ale odpovídá jeho představě o tom, že duch výjimečně může vyjít z těla ven. V takový okamžik se tedy pravděpodobně stává spirituálním tělem umožňujícím *murayovi* vstup do podvodních říší a *sumirunovi* sestup do podvodních i výstup do vesmírných říší.

Možná měl ale don Pablo na mysli, že do takového člověka ještě navíc vstoupil jiný duch. Říká totiž, že *sumiruna* je *hiperquímico*, což znamená, že je již jen z části člověkem a z části se stal duchem, který do něj vstoupil. *Banco* ani *muraya* nemají duchy v sobě, pouze je k sobě umějí přivolat. *Sumiruna* také prý jako jediný dokáže vidět duchovní tělo druhých lidí. Jeho spirituální tělo samotné není stejné jako "tělo" duchů, je prý mu ale podobné a po smrti se potom *sumiruna* může v ducha proměnit, přetransformovat se v toto své duchovní tělo, a může se tak podle dona Pabla i setkat s Bohem.

Šaman, nebo alespoň některý šaman, se stává duchem během zasvěcení, či během některého ze stupňů svého zasvěcení, a do tohoto jiného stavu bytí se může znovu vracet během svých extatických cest, během stavů změněného vnímání. Zasvěcení je formou jisté smrti. H. Kalweit o ní hovoří jako o "smrti ega" či o "malé smrti".¹¹⁰ Říká: "Adept, vydaný na pospas divokým zvířatům a bouřlivým živlům (...), je odměněn – po zhroucení struktury ega – zážitkem splynutí se světem, vesmírem, přírodou, s rostlinami, zvířaty a především se sebou samým, se svým nadosobním Já." A pokračuje: Stává se mostem mezi světem lidí a světem o sobě, posvátným bytím...¹¹¹

Protože šaman prošel již svou vlastní smrtí, je také schopen pomoci právě zesnulému člověku, "aby se proměnil v mrtvého" neboli aby se stal "duchem".¹¹² Eliade píše, že šaman vstupuje do extáze, aby opouštěl vlastní tělo a dosahoval stavu zemřelých a duchů.¹¹³ Přiblíží se tak tedy zemřelému a "jako duch" je schopen jej po jeho boku doprovodit do zásvětí.¹¹⁴

Zdá se, že proměna šamana v ducha odpovídá jakési proměně či "přelívání" jeho energie z fyzického těla do duchovního, což mu umožňuje, aby cestoval do vzdálených končin vesmíru či sestupoval do podsvětí a provázel tak mrtvého na jeho přechodové cestě z života zde na zemi do života zásvětního. Šaman sám může kdykoli zažívat své proměny v ducha totožného se svým zvířecím duchem ochranným nebo se dokáže "vtělit" do svého pacienta a uhodnout co jej trápí, stejně jako umí i na vlastní

¹¹⁰ Kalweit (2005:72 – smrt ega, 122 – malá smrt).

¹¹¹ Kalweit (2005:95). V této souvislosti mne napadá, že Nietzscheho Zarathustra, jenž přinášel ideu nadčlověka, připomínal člověku evropské civilizace možná právě toto zapomenuté úsilí šamanů. Šaman by mohl být ideálem Nietzscheova člověka, jenž aniž by se stavěl nad zvířata, je "mostem mezi zvířaty a nadčlověkem" (Nietzsche, F.: *Tak pravil Zarathustra*, 1992:11). A nadčlověk by snad mohl být takovým člověkem, který se vrátí do prapůvodního stavu ráje a jednoty veškerého bytí, a přece si zachová jedinečnost svého vědomí a myšlení. Právě jako to činí i šamani.

¹¹² Eliade (2004:87).

¹¹³ Tamtéž, str. 397.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 370. O dalších zkušenostech extatika, který "cestoval jako duch" také str. 371-2.

"tělo" pocítit, jak v přírodě fungují jiné živé bytosti a procesy, učit se, poznávat a přinášet toto poznání a jeho praktické využití ostatním lidem.

7. Reciprocita probíhající mezi lidmi a duchy

Duchové jsou pro člověka velmi často antropomorfní povahy. Lidé v peruánské Amazonii používali přívlastky jako žárliví a zlomyslní, urážliví a trestající. Rostlinní duchové jsou ochotni lidem pomáhat, učit je a léčit, ale požadují za to dodržení jistých podmínek. Nejčastějším požadavkem, který duchové vznášejí, je dodržení přísné diety. Šaman takto duchům nepřináší žádný dar, ale skutečnost, že se musí vzdát jistých příjemných věcí spojených s materiálním světem, je sama o sobě jistou obětí. Šaman se skrze dodržování diety očistí a přiblíží se tak duchům, kteří se zase uvolí přiblížit k němu a pomáhat mu.

Pakliže šaman nedodrží některý z požadovaných prvků diety, duch dané rostliny jej nějakým způsobem potrestá. Může mu přivodit nemoc či zranění nebo dokonce i smrt. To proto *vegetalisté* říkají, že jsou tito duchové žárliví, neboť například nedodržení sexuálního odloučení, ale i jiných podmínek, v nich vyvolává nesouhlasné pocity zanedbání či zrady, které trestají.¹¹⁵

Vedle diety také *vegetalisté* často dávají obětiny rostlinám, které jdou nasbírat. Nejčastěji je to tabák, který mají prý duchové rádi.¹¹⁶ Antropolog Jeremy Narby žil s peruánským kmenem Ašaninků. Také jemu tito lidé říkali, že duchové touží po tabáku, což jen dokládá, že i oni jsou jaksi "zakořeněni v materiálním světě".¹¹⁷ Těmto duchům, neviditelným bytostem obsaženým v rostlinách, zvířatech, horách, potocích, jezerech a jistých krystalech, říkají *maninkari* (ti skrytí) nebo také */perani/ ašaninka* (naši druzi /z dávných dob/). Právě od nich se Ašaninkové naučili například tkát a zhotovovat oblečení. Za tyto znalosti pro ně šamani Ašaninků kouřili tabák.¹¹⁸

Zdá se, že v Amazonii má reciprocita s duchovním světem obzvláště velké rozšíření a zahrnuje mnoho praktik a přesvědčení včetně silného strachu z trestu duchů. Celkové sepětí a provázanost člověka s přírodou je zde mnohem silnější. Život a smrt jsou tématem, kterému se člověk žijící v pralese či v jeho těsné blízkosti nevyhne ani na jediný den. Smrt a zrození je tam možné neustále vnímat všemi smysly. Snad i proto zde existuje větší množství mýtů a rituálů odkazujících k reciprocitě s přírodou.¹¹⁹

Vedle této vzájemné pomoci mezi duchy přírody a lidmi, nacházíme však na mnoha místech také reciprocitu lidí žijících a zesnulých. Většina archaických a přírodních národů věřila, že člověk sice musí v určitou chvíli opustit své hmotné tělo a tento svět

¹¹⁵ K tomuto problému viz také Luna (2002:71, 98 – urážka Chullachakiho).

¹¹⁶ Luna a Amaringo (1999:47 včetně poznámky 75, kde Luna připomíná, že tabák je u jihoamerických Indiánů považován za jídlo a některé kmeny o svých šamanech hovoří jako o jedlících tabáku, stejně jako odpovídající jev v mezilidské komunikaci, kdy pacienti na sezení přinášejí *vegetalistovi* místní cigarety *mapacho*). Viz také Dobkinová de Rios (1984:118).

¹¹⁷ Narby (1999:31).

¹¹⁸ Tamtéž, str. 24-5, 30.

¹¹⁹ Zajímavý příklad podobné reciprocitě uvádí Lévi-Strauss (1955): za zemřelého člena lidského společenství musejí jeho muži jít a ulovit, co největší zvíře, neboť co příroda vzala lidem, musejí zase oni vzít jí.

s ním spjatý, avšak zkušenost smrti nebyla zcela konečná. Tito lidé věřili, že duch či duše člověka žije dál, ať již zůstává v blízkosti živých nebo odchází na dalekou pouť do oblasti zásvětí, kam jej většinou provází šaman.

Ve starověkém Řecku, Římě a Indii odcházeli mrtví žít pod zem do hrobů, které se stávaly jejich chrámy. Měli však neustálý vztah se svou rodinou, která pro ně v rodinném krbu udržovala hořící oheň a pravidelně o svátcích jim tam nechávala jídlo, pití a obětiny. Pakliže se rodina o své předky dobře starala, ti ji za to ochraňovali a starali se o zdraví a hojnost pro všechny její členy. Pakliže by se rodina o své zemřelé předky nestarala, ti by strádali a špatně by se o rodinu zase starali. Jedni potřebovali druhé a tak si navzájem poskytovali své služby.¹²⁰

V některých přírodních společenstvích lidé věří, že duchové či duše mrtvých odcházejí několik dní po smrti do zásvětní říše. Ještě několik dní mezi smrtí a tímto odchodem však tráví zde na zemi tím, že znovu procházejí všemi místy, na kterých se ocitli za života. Marlene Dobkinová de Rios píše kulturní tradici v oblastech okolních amazonskému městu Iquitos, kde lidé někdy po smrti příbuzného tak na týden opouštějí dům. Zesnulý se stává duchem, kterého nazývají Tunchi a o kterém věří, že by mohl způsobit nemoc dětem nebo někdy i dospělým. Dům je nutné opustit právě proto, aby mu umožnili vrátit se tam během své cesty po vlastních životních krocích a odejít s konečnou platností. Potom se do takového domu mohou zase vrátit živí.¹²¹

William L. Merrill žil v komunitě Rarámuri, kde studoval jejich pojetí duše. Také tito lidé věří, že když člověk zemře, jeho duše prochází znovu všechna místa, na nichž byl během svého života. Duším mužů tato cesta prý trvá tři dny a duším žen čtyři. Přicházejí se také rozloučit s přáteli a příbuznými. Setkání s takovými dušemi je pro živé lidi nebezpečné, neboť duše zemřelého je již "jiná" než duše živých, a proto když člověk cítí, jak se krajinou ženou vířivé vánky, které odpovídají přítomnosti takové duše, obětují jí například nějaké jídlo.¹²² Duše mrtvých prý dokáží vidět živé, ale naopak tomu tak může být pouze ve snech. Jediný šaman dokáže vidět duše zemřelých i za bdělého stavu.¹²³

Po smrti zemřelého vykonávají příbuzní několik rituálů smrti. První se koná tři nebo čtyři dni po smrti a další následují během následujících tří (pro muže) či čtyř (pro ženy) let. Potom následuje ještě jeden svátek věnovaný mrtvému, který se může uskutečnit po třech (čtyřech) letech, ale ne dříve, než se uskutečnily všechny svátky malé.¹²⁴ Během všech těchto obřadů dávají živí mrtvému jídlo a pití, jakož i jiné věci, které by měl mrtvý mít, například peníze. Během prvního obřadu nechávají pro mrtvého také věci, jichž užíval za života a které bude potřebovat i nyní. Vše pokládají k malým křížům, které zapíchli do země v blízkosti domu. Pakliže se koná obřad pro několik zesnulých najednou, je v zemi zapíchnut kříž za každého z nich.¹²⁵

¹²⁰ Fustel de Coulange (1998). Důležitým motivem souvisejícím z takovouto vzájemnosti bylo samozřejmě zachování rodu.

¹²¹ Dobkinová de Rios (1984:79).

¹²² Merrill (1988:112, 156).

¹²³ Tamtéž, str. 155.

¹²⁴ Tamtéž, str. 167, 172.

¹²⁵ Tamtéž, str. 167-8.

Součástí rituálů smrti je také používání popela jako ochranného prostředku proti nežádoucím vlivům přichozích mrtvých. Lidé si jím na čela kreslí kříže, které mrtvé udržují v bezpečné vzdálenosti.¹²⁶ Posledním důležitým prvkem těchto obřadů jsou promluvy k mrtvým. Živí je v nich žádají, aby se smířili se svým osudem, vzdálili se tam, kam teď patří, a nechali živé na pokoji a neobtěžovali je. Jsou v nich také podporování utvářet svá vlastní společenství a navzájem o sebe pečovat a postarat se o zesnulé děti.¹²⁷

Podobná reciprocita probíhá mezi lidmi a bohem. Rarámuri ji udržují v neustálé rovnováze tím, že mu splácejí jeho služby obětinami jídla během svátků. On jim za to poskytuje svou péči, ochraňuje je před d'áblem a nemocemi.¹²⁸ Podobné obřady vykonávají šamani v mnoha kulturách po celém světě a tak "udržují duševní rovnováhu celého společenství."¹²⁹

Tato lidská touha uspokojit duchy mrtvých nebo duchy, které žádají o pomoc, se může jevit jako do značné míry vyvolaná pouhým strachem. Když lidé mrtvému neposkytnou pomoc v jeho potřebách, ublíží jim. Když neobětují duchu, od kterého žádají pomoc, odepře jim ji. Na druhou stranu zde však musím připomenout slova dona Pabla, který říkal, že duchové s lidskými bytostmi kontakt navazovat chtějí. Ať už je to proto, že mají rádi tabák, který je jim za jejich služby nabízen, nebo proto, že pouze chtějí lidem pomáhat, je myslím možné vyslovit myšlenku, že jde o něco mnohem hlubšího a komplikovanějšího.

Svět má podle šamanů mnoho úrovní. Všichni umíme vnímat jeho "obyčejnou skutečnost", ale šamani umějí vnímat také tu "neobyčejnou". Ať řekneme, že toto jsou jeho dvě hlavní roviny anebo se budeme domnívat, že jich je nekonečné množství, budou společně tvořit jednotu tohoto světa, a tato jednotu je tím, co spojuje bytosti všech úrovní a nutí je navzájem komunikovat, vyměňovat si informace a pomáhat si.

8. Hierarchie duchů

Problematika třídění duchů a jejich hierarchie je velmi obtížná. Moji pucallpští přátelé se v tomto ohledu velmi rozcházel. Podle dona Jorgeho existují jen duchové dobří či zlí. Don Elisvan by dokonce řekl, že prostě jen existují duchové. Don Pablo mi naopak dokázal hodiny vyprávět o všelijakých kategoriích a stupních a je nabíledni, že jejich pojetí odpovídají jejich různým stupňům poznání jiných, než šamanských věd, se kterými se ve svém hledání pochopení světa setkali.

Protože každý z nich byl již silně vystaven křesťanským pojetím, všichni se shodovali na existenci boha a jeho nejvyšším postavení v duchovním světě. Bůh je stvořitel, který kromě člověka umístil do světa také jiné bytosti. Člověku umožnil, aby s těmi ostatními bytostmi vstupoval do kontaktu, ale pouze za jistých podmínek. Proto toho není schopen každý člověk, ale jen ten, kdo dokáže projít obdobím jistého odříkání a kdo unese setkání s něčím naprosto odlišným od sebe samého a svého každodenního vnímání.

¹²⁶ Tamtéž, str. 180.

¹²⁷ Tamtéž, str. 182-6.

¹²⁸ Tamtéž, str. 131.

¹²⁹ Například u Evenků – viz Eliade (2004:205).

Představa nejvyššího boha byla pravděpodobně blízká většině přírodních národů, neboť i jejich mytologie vyprávěly o nejvyšších bytostech stvořitelích. V tomto směru mohlo celkem snadno docházet k synkretismu náboženství. Ašaninkové mají Avíreriho, který tvoří proměnou. Neuvěřitelné množství příkladů bohů stvořitelů proměnou vedlo J. Narbyho k zamyšlení o jejich podobě a tvořitelských principech. Prostudoval množství mytologie a našel k ní paralely v moderní mikrobiologii a genetice. Jeho zkoumání naznačuje, že nejvyšším bohem, který tvoří vše živé a vše živé prostupuje, by mohla být DNA.

Tato teorie je odvážná, ale dokáže v sobě sloučit velké množství informací ze všech možných kultur včetně naší evropské civilizace s vědeckým poznáním.¹³⁰ Týká se však pouze živých, tedy organických věcí. Pro *vegetalisty* peruánské Amazonie jsou však živé i hory a kameny, a abychom mohli chápat boha jako naprosto vše prostupujícího, budeme ještě nutně muset zahrnout i věci, které my chápeme jako neživé, tedy anorganické. Zde právě možná napomohou poznatky z moderní kvantové fyziky.

V literatuře o šamanismu jsem ohledně hierarchie duchů našla jen velmi málo. Eliade ji zmiňuje v souvislosti s nacházením příčiny nemoci u Jakutů a Dolganů. K tomu je nutné "poznat ducha, který pacienta trápí, určit jeho původ, jeho postavení v rámci hierarchie, jeho moc".¹³¹ Více už ale nikde neříká a zdá se, že tímto směrem se žádná zkoumání moc nevydávají. Narby zmiňuje, že studiem hierarchie v ašaninské mytologii, se zabýval Gerald Weiss. K jeho práci jsem se doposud nedostala, ale ráda bych tímto směrem ještě v budoucnu pokračovala.¹³²

9. Jsou vize pouhé přeludy z hlubin naší mysli nebo mohou být jinou formou komunikace se zbytkem světa?

H. Kalweit cituje tázání Eileen Garrettové: "*Zeptala jsem se těchto duchů, zda je vidím skutečně, nebo zda vidím pouze to, co je v mém mozku. Odpověděli: 'Obojí!'*"¹³³ Také J. Narby ve své práci dochází k tomu, že vize musejí mít původ v obojím. Podle jeho teorie dochází k jakési komunikaci DNA lidské a DNA ostatních "věcí" kolem či požitých látek měnících vědomí.¹³⁴

Pokusím se představit si zde, jak by to mohlo fungovat. Základem je domněnka, že kromě hmoty, do které fyzicky narážíme, existuje vně nás lidských bytostí také jakási čistá energie za normálních okolností našemu vnímání téměř nepřístupná, kterou někteří jedinci mohou vnímat jako duchy. Občas ji snad určitým způsobem pocítí každý. Dokážeme ji zaslechnout například s větrem ve větvích. Jindy si ji uvědomujeme v paprscích slunečního světla na kůži. Ani jedno není hmotou, a přeci to nějak je a dokážeme to vnímat jako jakousi energii, vlnové dění.

¹³⁰ Narby (1999).

¹³¹ Eliade (2004:200).

¹³² Snažím se ji získat: Weiss, Gerald: *The Cosmology of the Campa Indians of Eastern Peru* (1969).

¹³³ Kalweit (2005:103).

¹³⁴ Narby (1999).

Člověka neodděluje od ostatních bytostí jen myšlení a jazyk, ale také cítění. Nejen, že vnímané prožitky analyzujeme, ale máme k nim také emocionální asociace. U některých jedinců se takové asociace projevují propojováním smyslů či vnímáním odlišných významů dané věci. Skutečnost, že někteří lidé například skutečně vidí různá čísla jako různě barevná, se nazývá synestézie. Neurobiologie odhalila, že jde o jakési zkřížení cest určitých procesů v mozku.

Vilayanur S. Ramachandran a Edward M. Hubbard se ve svém článku *Slyšení barev, chutnání tvarů* zamýšlejí nad blízkostí tohoto fenoménu s lidským užíváním metafor. Každý z nás má podle nich pro takovou metaforičnost určité předpoklady, nicméně například umělci ji zažívají více. Podle autorů mohla právě tato schopnost spustit proces evoluce abstrakce – "schopnosti, ve které lidské bytosti vynikají".¹³⁵ Byla by tak vůbec základem vzniku řeči a myšlení a jejich provázanosti s pocity.

Pocity jsou tím hlavním, co se snaží vyjádřit umělci, stejně jako jsou pravděpodobně tím hlavním, co zapojují šamani. Zdá se mi důležité pokusit se v tuto chvíli vymezit, co je vlastně lidský pocit. Myslím, že je to určitá otevřenost, schopnost člověka vnímat a prožívat co nejintenzivněji, co se jeho vnímání zrovna nabízí. Nepříjemné pocity člověka uzavírají, ale aby byl plnou lidskou bytostí, musí se světu znovu otevřít. Když mě něco bolí, většinou usnu, avšak musím se znovu probudit.

Pocity v nás probouzejí vnímání energie a toku života. V našem vlastním těle pociťujeme někdy svírání, šubání, křeče, napínání a uvolnění, nebo vnímáme tlukot srdce a puls krve a cítíme, jak v nás život proudí. Jindy dovolíme slunci, aby v nás rozpálilo touhu, nebo větru, aby nám roztočil myšlenky. To je přeci jistě forma komunikace, nebo alespoň pocit, že k nám něco promlouvá.

Ve stavech "neobyčejné skutečnosti" člověk vnímá jinak. Ale pořád vnímá, cítí a na nějaké zvláštní úrovni také přemýšlí a analyzuje, co se s ním děje. Někteří lidé jako například šamani nejen pociťují, že k nim něco promlouvá, ale také se toho "něčeho" umějí zeptat na konkrétní otázky. Odpovědi, které šaman dostává, dokáže využít prakticky ve svém jednání léčitele. Dokáže manipulovat s proudem energie a uvolnit tak v člověku bolest, odvrátit nemoc a znovu v něm nastolit rovnováhu.

Narby se ve své knize snaží objevit, jestli to, co šamani vnímají ve svých vizích není DNA. Nachází podobnosti mezi mytologiemi hada v mnoha kulturách v prostoru i čase a záhadné šroubovice, a to v jejich tvaru i fungování. První ze závěrů shrnuje následujícími slovy: "... DNA je mistrem proměny v podobě hada, který žije ve vodě a je jak neobyčejně dlouhý, tak i malý, jednoduchý i dvojitý."¹³⁶ Má tedy opravdu mnoho společného s mytologickými kosmickými hady.

Na následujících stranách se pouští do srovnání jazyka DNA a jazyka duchů. Šamani západní Amazonie shodně vypovídají, že s duchy rozmlouvají pomocí určitých písní. Moji přátelé z peruánské Pucallpy patřili k populaci mestické a šipibské a nazývaly tyto písně *ikary* (*icaros*).

¹³⁵ Viz jejich článek v *Scientific American Mind* (Roč. 16, číslo 3, 2005:17-23).

¹³⁶ Narby (1999:98).

Yaminahuové prý obdobně zpívají *košuiti* a jazyk, který při jejich zpěvu užívají a který je plný metafor, nazývají *cai joštojošto*, což znamená "jazykové kroucení a kroucení". Také čtyřpísmenný jazyk DNA se řadí do slov. Písmena se řadí nad sebou do třípísmenných slov, z nichž každé má svůj význam, který čtou enzymy během replikace. Celý text je dvojitý, neboť každému písmenu odpovídá jeho protějšek, a v této své žebříkovosti se obtáčí se kolem sebe samého.

Poslední a nejdůležitější krok spočíval pro Narbyho v tom, najít způsob, jak by k takové komunikaci mohlo docházet. Věřil, že DNA stojí v základech šamanských poznatků a že různými technikami je možné "vyvolat neurologické změny, které člověku dovolí zachytit informace z DNA".¹³⁷ Zjistil si, že "celosvětová síť života založeného v DNA vyzařuje ultra-slabé radiové vlny, které jsou v tuto chvíli na hranici měřitelnosti, které nicméně můžeme vnímat ve stavech rozostření, jakými jsou například halucinace či sny".¹³⁸

Buňky všech živých bytostí vyzařují s neuvěřitelnou pravidelností fotony. Látky jako ayahuaska aktivují v mozku jim odpovídající receptory, které spouštějí vlnu elektrochemických reakcí v neuronech, jež zase stimulují DNA a její "vyzařování viditelných vln, které šamani vnímají jako 'halucinace'"¹³⁹ Narby věří, že by mělo být možné nalézt také spojitost mezi fotony a vědomím. Fritz-Albert Popp mu v rozhovoru připustil, že by bylo možné, že vědomí je "elektromagnetickým polem složeným z celku takovýchto emisí", avšak k porozumění neurologického základu vědomí je nutné ještě učinit mnoho.¹⁴⁰

Informace nashromážděné Narby i jinými antropology o šamanských vizích mohou být snad určitým vodítkem k dalšímu výzkumu. V tuto chvíli se mu podařilo ukázat, že duchové, které šamani ve svých vizích vnímají jsou "bytosti z čistého světla", a k jejich vidění jim dopomáhají křemenné krystaly, což dopovídá skutečnosti, že DNA vyzařuje a přijímá světelné vlny, neboť je sama také druhem krystalu. Určité sekvence jazyka DNA odpovídají sice neperiodickému krystalu, nicméně právě její sekvence, které odpovídají neustále se opakujícím písmenům a které se jeví jako zbytečné, jsou krystalem pravidelným, a tedy snad také umožňujícím komunikaci skrze DNA na jiné úrovni vědomí.¹⁴¹

Cesta, kterou Narby naznačil vede k hlubšímu zkoumání atomových částic, jejich vlnové a bodové duality. Bod, konkrétní poloha jediné částice, je možná jakýmsi okamžikem uchování. Naopak vlna je okamžikem otevření se, okamžikem komunikace, výměny informací, změny a proměny, ať už ji člověk zrovna svým vědomím dokáže zachytit, jako ve změněném stavu vnímání, či ne. Pakliže dokážeme tento problém nějak uchopit, potvrdí se nejen možnost vědomé komunikace na úrovni atomových částic mezi živými bytostmi tohoto světa, ale také bychom mohli pochopit, že je možné komunikovat i s bytostmi neživými, anorganickými, tedy například s duchy kamenů.

¹³⁷ Tamtéž, str. 109.

¹³⁸ Tamtéž, str. 116.

¹³⁹ Tamtéž, str. 127.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 128.

¹⁴¹ Ohledně pravidelných sekvencí, "junk DNA" viz Narby (1999:100, 130), DNA jako aperiodický krystal str. 90, periodický krystal str. 130.

10. Společné vize

Také k poslednímu tématu této kapitoly jsem doposud nenašla mnoho informací a zůstává pro mne látkou lákavou pro budoucnost. Na jednu stranu je již jasné, že vize každého člověka bývají ovlivněny kulturním ovzduším jeho vlastní životní cesty, stejně jako i jeho nanejvýš osobními předpoklady, jako jsou jeho povaha a vnitřní energie. Na straně druhé se ale objevují zmínky o společných viděních.

María Sabina vypráví, jak měla jednoho dne podivné vidění, které si neuměla vysvětlit. Halucinogenní houby, které někdy požívala, si s ní té noci vzal jeden její soused. Protože ji její vize překvapila, zeptala se ho: "Viděl jsi toho člověka? Slyšel jsi, co říkal?" Odpověděl jí: "Ano, viděl jsem ho. Je to syn seňory Dolores."¹⁴²

Také Manuel Cordóva-Rios vypráví o tom, jak sdílel své vize s náčelníkem indiánské skupiny Huni Kui, jejíž členové jej jako mladého chlapce unesli, aby jej vychovali a připravili jako svého budoucího náčelníka. Cordóva-Rios říká: "Znal jsem jeho myšlenku a on znal mou. Pocházela tato telepatická schopnost z nějakých primitivních zákoutí mysli, užívaných našimi předky před tím, než se začali dorozumívat pomocí formálního jazyka?"¹⁴³

Jde v případě společných vizí pouze o jakousi telepatickou schopnost dorozumění? Nebo do nich vstupuje také něco zvenčí? A jak je vůbec něco takového možné? Na takové otázky zatím neznáme odpovědi. Don Pablo tvrdil, že duchy, kteří přicházejí na ayahuaskové sezení, mohou vidět jeho různé účastníky, i když ne zcela stejným způsobem. Podle toho by tedy také do vizí vstupovalo ještě něco zvenčí, mohl by to vnímat každý, ale jeho vlastní pohled a porozumění by tomu dodávaly konkrétnější podobu.

Naopak María Sabina a její soused museli pravděpodobně vidět naprosto stejnou scénu, ve které rozeznali jiného člověka ze sousedství. Také don Elisvan tvrdil, že někteří lidé mohou vidět stejné věci. Podle něj je možné podělit o své vize s někým dalším, ukázat mu je. K tomu prý dochází ve stavech jakési koncentrace.

Manuel Cordóva-Rios vypráví o svých zkušenostech, kde se s ním o své vize dělil jeho učitel, náčelník Huni Kui, či kdy se on sám dělil o své vize s jinými lidmi.¹⁴⁴ V těchto případech se zdá být důležitější role představivosti a jakési telepatické komunikace spíš, než vnímání něčeho stejného ze svého okolí.

Šamani, léčitelé a lidé poznání shodně říkají, že ayahuaska je prostředkem k poznání čehokoliv: minulosti, vzdálené přítomnosti i budoucnosti, poznání přírody a jejích jednotlivých součástí, poznání sebe i druhých. Zdá se, že záleží na individuálním přístupu podle něž člověk dostává od této rostliny učitelky své lekce a na daném posunu "bodou spojení".

¹⁴² Estrada (1997:101).

¹⁴³ Lamb (1986:91).

¹⁴⁴ Viz Lamb (1986); Lamb (1985:17-26, excerpt in Luna & White, 2000:178-182); Calvo (1995:172-180, excerpt in Luna & White, 2000:186-190).

Než bude možné pochopit zážitky společných vizí, bude nutné pochopit fungování samotných vizí vůbec. Je možné, že vize mají podle pohnutí "bodem spojení" různý náboj, různé příčiny. Některé mohou být jen přímým vnímáním toho, co je kolem nás, některé mohou být cestou do dalekého neznáma. Některé mohou telepatickým přenosem a komunikací mezi jednotlivými zúčastněnými. Teprve když nalezneme odlišné nuance mezi různými vizemi, budeme schopni zkoumat, že při nich či při některých z nich může docházet k vizím společným a jak.

IV. ZÁVĚR

1. Magická komunikace se zbytkem světa je pro člověka nepostradatelná

V první kapitole jsem se snažila nastínit, jak důležitými jsou pro člověka tázání po duchovních hodnotách, po existenci duše a hlubších souvislostech jeho postoje ve světě, jeho života a smrti. Pro takové domněnky mohou moderního člověka stimulovat jak poznatky z archeologických nálezů starověkých kultur světa, tak i antropologických zkoumání kultur neevropského typu. Je možné zde připojit i například antropologická či jiná zkoumání kultur evropského typu samotného.

Důležitým přínosem jsou zkoumání středověku, která ukazují, že mezi širokým lidem nebylo nikdy zcela možné vymýtit víru v oduševnělost celého světa, a to ani tehdy, když v sobě již tito lidé silně potvrzovali víru v nejvyššího křesťanského boha. A. Gurevič ve své knize *Nebe, peklo, svět* ukázal, jak se samotné křesťanství proměňovalo, aby se mohlo co největšímu množství lidí přiblížit. Rozmach světců pramenil právě z takové touhy církve.

Pro obyčejného člověka bylo mnohem lehčí připojit se k církvi, když jako světce vyzdvihovala nějakého konkrétního člověka spřízněného s ním jeho blízkým okolím anebo dokonce v čase, než když chtěla hovořit pouze o Bohu a Ježíši Kristu. Přesto však i nadále existovali lidé, kteří věřili na duchy a skřítky nebo léčili skrze byliny anebo nějakým způsobem provozovali magii a čáry a uměli se dokonce proměňovat v jistá zvířata.¹⁴⁵ Takové "rouhání" vyburcovalo církve nakonec k procesům známým jako hon na čarodějnice. Ale ani ty zcela nezahubily víru v oduševnělost některých věcí či míst.

V době silného šíření vlivu křesťanství se začaly také objevovat university. Vznikaly ve spojitosti s křesťanskou naukou, ale staly posléze také séměm ozývající se hlasů rozumu, jenž se měl s křesťanskou vírou dostávat čím dál tím více do rozporu. A paradoxně zase právě v době, kdy rozum získával nadvládu, začaly se objevovat nové směry hledání víry a vysvětlení zážitků, ke kterým rozum a věda neměly, co říci.

20. století se vyznačuje doposud nejsilnějším synkretismem poznatků z oblasti vědeckých disciplín a poznatků nejrůznějších pojetí světa v jeho nejen materiálním pojetí. Mestičtí šamani peruánské Amazonie jsou v tomto směru opravdu názornými příklady, ale když se dívám na spektrum zájmů lidí ve své vlastní společnosti, nacházím leckdy ještě podivnější směsice poznatků a jejich výkladů.

2. Proč šamanismus může promlouvat i k lidem naší civilizace

Ve společnostech evropského typu jsme od sebe oddělili víru a poznání světa, které by měla poskytovat věda. V otázkách nemoci a uzdravení však musíme vědě věřit, ačkoli na konečnou otázku smrti ani na otázky smyslu života nám odpovědět neumí. Křesťanství zase ustrnulo na dogmatech, která jsou s vědou mnohdy v rozporu. Tyto

¹⁴⁵ Gurevič (1996); o proměně středověkého člověka ve zvíře viz Harner (1990:60 – příkladem je alchymista a vědec Giovanni Battista Porta) – viz kapitola III, str.37, včetně pozn.54 tohoto textu.

rozpory jsou jediným vodítkem, které člověk naší společnosti má k tomu, aby pochopil své postavení ve světě, ale rozpor nedokáže uspokojit. Dokáže pouze pomáhat kladení otázek a vést tak dál.

Šamanismus nabízí zajímavou synkrezi, je hledáním odpovědí na základní otázky, hledáním poznání, a současně nabízí praktické jednání. Šamanismus se snaží pochopit postavení člověka v celku světa, a způsob jakým ho jedinec, šaman léčitel i nemocný, dokáže uchopit umožňuje překonat rozpory, uvést rovnováhu tam, kde došlo k výkyvu energie a vyléčit.

Křesťanství se zakládá na písmu, které bylo napsáno před dvěma tisíci let. Číst jeho příběhy, obdivovat víru a činy jejích hrdinů je povznášející. Ale trvat na tom, že nic jiného není, že neexistují jiné příběhy a jiná hrdinství, že každý životní příběh není individuální a stejně hodnotný, že jednání každého člověka vychází ze zcela osobitých situací a tedy vyžaduje osobitou reakci, to je hříchem proti přírodě i člověku.

Každý jednatel, ať je to šaman, náčelník, prezident anebo ten nejobyčejnější zahradník, si utváří svou vlastní víru. Každý si hledá své místo na světě a pro žádné dva lidi nemůže být stejné, ať jsou si jakkoli blízcí. William L. Merrill se snažil uchopit koncept duše mezi lidmi Rarámuri. Studoval pojetí poznání ve společnosti a jeho předávání každému jednotlivci. Říká: "Přenos informací skrze sociální praktiky nezaručuje, že se poznání bude reprodukovat automaticky a beze změn."¹⁴⁶

Ukazuje, že poznání není "statický systém", ale spíše "dynamický proces".¹⁴⁷ Každý člověk má své individuální pojetí duše. Každý je vystaven nějakým myšlenkám a představám a každý je přehodnocuje, propojuje s myšlenkami jinými a utváří myšlenky a představy nové.¹⁴⁸ "Reprodukce veškerého poznání zahrnuje minimálně dva kroky: přenos informací skrze sociální praktiky a jejich začlenění, urovnání a rozvinutí každým jednotlivcem."¹⁴⁹

Vize a sny, mimosmyslové zkušenosti stejně jako ty všední a tělesné, každého člověka jsou také příjmem a rozvinutím nějaké informace, a následně také začleněním do vlastního pojetí toho, jak funguje svět a jaké v něm má místo. Šamanismus nikdy nebyl a nemůže být oficiální doktrínou. Šamani říkají, že každý z nich má své metody poznání a své závěry, své techniky léčení i komunikace s duchovním světem. Pablo Amaringo dokonce tvrdí, že pro šamany je proto někdy obtížné spolupracovat. Přesto mezi nimi k jakési neformální spolupráci dochází, nikdy však nebude moci mít formální strukturu, nikdy se nebude moci stát dogmatem. Šaman je jednatel, který sám o sobě jedná ve prospěch jednotlivců dalších.

Každý adept šamanismu mívá svého učitele, který jej provádí zasvěcením. Pravými učiteli jsou však prý sami duchové a rostlinní učitelé. Každý jednotlivý adept vstupuje do duchovního světa sám za sebe, se svou minulostí ovlivněnou kulturou i vlastními předpoklady. Každý z nich musí nutně dojít k vlastním závěrům a výkladům. A ani tato jednotlivá pojetí nejsou statická. S každým novým vstupem do světa "neobyčejně

¹⁴⁶ Merrill (1988:193).

¹⁴⁷ Procesu poznání jakožto dynamického odpovídá také dynamický vývoj, pohyb celého světa, jeho energie a vlnových částic – o dynamickém procesu atomových částic viz Capra (1991:227 a jinde).

¹⁴⁸ Merrill (1988:191).

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 192.

skutečnosti" je šaman vystavuje novým informacím a přehodnocování. Hledání poznání je nikdy nekončícím procesem.

Bibliografie

Veškeré citace uváděné v textu s odkazy na anglickou literaturu jsou mé vlastní překlady. Ostatní citace uvádím dle českého vydání.

- Buber, M.: Já a ty (Olomouc: Votobia, 1995)
- Calvo César: The Three Halves of Ino moxo: Teachings of the Wizard of the Upper Amazon (Rochester: Inner Traditions International, 1995)
- Campbell, Joseph: Mýty (Praha: Pragma, 1998)
- Capra, Fritjof: The Tao of Physics (London: HarperCollins Publishers, 1991³)
- Castaneda, Carlos: čes.Oddělená skutečnost (Volvox Globator, Praha, 1993)
- Castaneda, Carlos: Vnitřní oheň (Praha: Volvox Globator, 1998)
- Coualange, Fustel de: Antická obec (Praha: Sofis: Pastelka, 1998)
- Dennis J. McKenna: An Unusual Experience with "Hoasca": A Lesson from the Teacher (in: Luna & White, 2000:154-157)
- Dobkin de Rios, Marlene: Visionary Vine: Hallucinogenic healing in the Peruvian Amazon (Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc., 1984²)
- E. Jean Matteson Langdon: A visit to the second heaven: A Siona Narrative of the Yagé Experience (in: Luna & White, 2000:21-30)
- Eliade, Mircea: Šamanismus a nejstarší techniky extáze (Praha: Argo, 2004²)
- Elsjé Maria Lagrou: Two Ayahuasca Myths from Cashinahua of Northwestern Brazil (in: Luna & White, 2000:31-35)
- Estrada: María Sabina, její život a zpěvy (Olomouc: Votobia, 1997)
- Frič, Alberto Vojtěch: O kaktech a jejich narkotických účincích (Praha: DharmaGaia a Mat'a, 1995)
- Gebhart-Sayer, Angelika: The Geometric Designs of the Shipibo-Conibo in Ritual Context, *Journal of Latin American Lore* (Vol. 11, No. 2, 1985:143-176) (in: Luna & White, 2000:127-132)
- Gottwald, Franz-Theo & Rätsch, Christian: Šamanské vědy (Praha: Volvox Globator, 1999)
- Grof, S.: Dobrodružství sebeobjevování (Praha: Gemma 89, 1992)
- Gurevič Aron,: Nebe, peklo, svět (Jinočany: H & H, 1996)
- Harner, Michael: The Way of the Shaman (New York: HarperCollins Publishers, 1990²)
- Huxley Aldous: Brány vnímání (Praha: DharmaGaia a Mat'a, 1996)
- Kalweit, Holger: Shamans, healers and medicine men (Boston: Shambhala Publications, Inc., 1987)
- Kalweit, Holger: Svět šamanů a vnitřní vesmír (Praha: Eminent, 2005)
- Lamb, F. Bruce: Rio Tigre and Beyond: The Amazon Jungle Medicine of Manuel Córdova (Berkeley, California: North Atlantic Books, 1985)
- Lamb, F. Bruce: Wizard of the Upper Amazon, The Story of Manuel Córdova-Rios (Berkeley, California: North Atlantic Books, 1986³)
- Lévi-Strauss, Claude: Smutné tropy (Praha: Odeon, 1966)
- Lommel, Andreas: Pravěk a umění přírodních národů (Praha: Artia, 1972)

- Luna, Luis Eduardo & Amaringo, Pablo: *Ayahuasca Visions: the religious iconography of a Peruvian shaman* (Berkeley, California: North Atlantic Books, 1999³)
- Luna, Luis Eduardo & White, Steven F.: *Ayahuasca Reader: Encounters with the Amazon's Sacred Vine* (Santa Fe, New Mexico: Synergetic Press, 2000)
- Luna, Luis Eduardo: *Vegetalismo: Šamanismus mezi mestickým obyvatelstvem peruánské Amazonie* (Praha: DharmaGaia, 2002)
- McKenna, Terence: *Food of the Gods: the search for the original tree of knowledge; a radical history of plants, drugs, and human evolution* (New York: Bantam Books, 1992)
- Merrill, William L.: *Rarámuri souls: Knowledge and Social Progress in Northern Mexico* (Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1988)
- Narby, Jeremy & Huxley, Francis: *Shamans Through Time: 500 years on the path to knowledge* (New York: Tarcher-Penguin Group, 2004)
- Narby, Jeremy: *The cosmic serpent: DNA and the origins of knowledge* (New York: Tarcher-Penguin Putnam, 1999)
- Nietzsche, Friedrich: *Tak pravil Zarathustra* (Olomouc: Votobia, 1992)
- Patočka, Jan: *Evropa a doba poevropská* (Praha: Lidové noviny, 1992)
- Pribram, Karl H.: *Možek a mysl* (Praha: Vesmír, 1999)
- Ramachandran, Vilayanur S. a Hubbard, Edward M.: *Slyšení barev, chutnání tvarů*, in: *Scientific American Mind* (Roč. 16, číslo 3, 2005:17-23)
- Schultes, Richard Evans a Raffauf, Robert F.: *Vine of the Soul (Medicine men, their plants and rituals in the Colombian Amazonia)* (Santa Fe, New Mexico: Synergetic Press, 2004²)
- Sokol, Jan: *Filosofická antropologie – Člověk jako osoba* (Praha: Portál, 2002)
- Sokol, Jan: *Malá filosofie člověka* (Praha: Vyšehrad, 1998)